

İsrâfil'in Fetret Döneminde Vahiy Getirdiğini Bildiren Rivayetin Tefsir ve Siyer Anlatılarına Etkisi

MURAT BAHAR

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Türkiye
mbahar@mehmetakif.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7694-329X>

Öz

‘Âmir eş-Şa’bî’den (ö. 104/722) mürsel olarak nakledilen rivayete göre Kur’an vahyinin kesintiye uğradığı ilk fetret döneminde İsrâfil elçi olarak görevlendirilmiş, üç yıl boyunca Rasulullah’ın nübüvvetine eşlik etmiş ve bu süre zarfında Rasulullah’a *el-kelime -mine’l-vahyi- ve’s-şey’* (vahiy olan sözler ve bilgiler) indirmiştir. *Fetretü’l-vahy* döneminin anlaşılmasında önem arz eden rivayet sened ve metin açısından sahih kabul edilmiş, sahih kanallarla nakledildiği belirtilmiş, muhaddisler tarafından itibar atfedilmiştir. Erken dönemde metin farklılıkları görülse de söz konusu rivayet birçok kaynakta yer alarak manen şöhret kazanmıştır. Diğer yandan rivayetin müdrec ifadelerine, şerhlerine ve muhteva analizi yapılarak ulaşılan verilere göre Rasulullah’a nübüvvet makamının görev ve sorumlulukları fetret döneminde öğretilmiş, O’nun bilgi, amel ve adab bakımından tekamülüne yönelik eğitim yine bu dönemde verilmiştir. El-Mâverdî (ö. 450/1058) gibi bazı müfessirler rivayette indirildiği bildirilen *el-kelime -mine’l-vahyi- ve’s-şey’*’in “...Allah sana Kur’an’ı ve hikmeti indirmiştir...” (4/en-Nisâ’: 113) ayetinde buyurulan *hikmet* olabileceği üzerinde durmuşlardır. Rivayet, ihtiva ettiği bu bilgilerle vahiy meleği, İsrâfil’in görevleri, fetret döneminde Rasulullah’ın intiharı düşünmesi, fetret döneminin süresi gibi birçok meselenin yeniden düşünülmesini gündeme getirmiş, çeşitli tartışmaların doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu itibarla çalışmada ilk fetret döneminin anlaşılmasında öneme sahip rivayetin etkilediği tefsir konuları ve siyer meseleleri araştırılmaktadır. Böylece çalışmanın Kur’an tarihinin yanı sıra tefsir ve siyer disiplinlerinin ilgili meselelerine de katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Tarihsel verilerin dökümü ve kronolojik olarak mukayesesi yöntemleri uygulanarak tamamlanan araştırma sonucunda rivayetin tefsir alanında 10/Yûnus: 16, 16/en-Nahl: 2, 16/en-Nahl: 102, 26/eş-Şu’arâ: 193 ayetlerinin tefsiri ile *fetretü’l-vahy*, vahiy çeşitleri ve vahyin indirildiği dil konularında istihdam edildiği; siyer alanında ise Mekke-Medine dönemlerinin tarihlendirilmesi, gizli ve açık davet dönemlerinin belirlenmesi, Rasulullah’ın şirk, küfr, intihar gibi günahlardan korunması meseleleri ile İsrâfil’in elçiliğine dair yaklaşımlara etki ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Siyer, Vahiy, Fetret, İsrâfil.

The Impact of the Narration Reporting That Isrāfil Delivered Revelation During *Fatrat al-Wahy* on Tafsir and Siyar Narratives

Abstract

According to a *mursal* narration from ‘Āmir al-Sha‘bī (d. 104/722), Isrāfil was appointed as a messenger during the first period of *fatra*, when the Qur’anic revelation was interrupted, and he accompanied the prophethood of the Rasūl-Allah for three years, during which time he sent down to the Rasūl-Allah *al-kalimata min-al-wahy- wa al-shay’* (words and knowledge that are revelation). This narration, which is important for understanding the period of *fatrat al-wahy*, was accepted as authentic in terms of the script and text, was stated to have been transmitted through authentic channels, and was attributed credibility by *muhaddithūn*. Although there were textual differences in the early period, the narration was included in many sources and became well-known in meaning. On the other hand, according to the narration’s *mudraj* statements, commentaries and content analysis, it is inferred that the duties and responsibilities of the office of prophethood were taught to the Rasūl-Allah during the *fatra* period. And the training for his development in terms of knowledge, deeds and manners was given during this period. Some commentators, such as al-Māwardī (d. 450/1058), have emphasized that *al-kalimata min-al-wahy- wa al-shay’* which is reported to have been sent down in the narration, may be the *wisdom* mentioned in the verse “...Allah has sent down to you the Qur’an and wisdom...” (4/an-Nisā’:113). The narration, with the information it contains, brought up the rethinking of many issues such as the angel of revelation, the duties of Isrāfil, the suicidal thoughts of the Rasūl-Allah during *fatra* period, and caused various debates to arise. In this respect, this study investigates the exegetical and siyar issues influenced by the narration, which are important in understanding the first period of *fatrat*. This study aims to contribute to the history of the Qur’an as well as to the related issues of the disciplines of *tafsir* and *siyar* as a whole. As a result of the research, which is completed by applying the methods of transcription and chronological comparison of historical data, it is concluded that the narration in the field of *tafsir* 10/Yūnus: 16, 16/an-Nahl: 2, 16/an-Nahl: 102, 26/as-Shu‘arā: 193, as well as on the issues of *fatrat al-wahy*, types of revelation, and the language in which the revelation was revealed; in the field of *siyar*, it is seen that it influenced the dating of the Mecca-Medina periods, the determination of the periods of secret and open invitation, the protection of the Rasūl-Allah from sins such as *shirk*, disbelief, and suicide, and the approaches to the messengership of Isrāfil.

Keywords: Tafsir, Siyar, Qur’an Revelation, *Fatrat al-Wahy*, Isrāfil.

Giriş

Kur’an ayetleri nazil olurken zaman zaman kesintiler yaşanmıştır. *Feterāt* olarak adlandırılan bu kesintilerin ilkine *fetretu’l-wahy* denilmektedir. Bu ilk fetretin Hira’da ‘Alağ suresinin beş ayetinin nazil olmasından sonra gerçekleştiği bilinmektedir. Kibāru’t-tābi‘inin önde gelenlerinden kabul edilen ‘Āmir eş-Şa‘bī’nin (ö. 104/722) naklettiği mürsel rivayet ilk *fetretu’l-wahy* döneminin anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu rivayetin metinleri kaynaklarda farklılık gösterse de meşhur olan metin şöyledir:

من طريق داود بن ابي هند عن الشعبي انزلت عليه النبوة وهو بن اربعين سنة فقرن بنبوته اسرافيل ثلاث سنين فكان يعلمه الكلمة والشيء ولم ينزل عليه القران على لسانه فلما مضت ثلاث سنين قرن بنبوته جبريل فنزل عليه القران على لسانه عشرين سنة.

Dāvūd b. Ebī Hind'in eş-Şa'bî'den naklettiği rivayete göre eş-Şa'bî şöyle demiştir: O'na peygamberlik indirildiğinde kırk yaşındaydı ve İsrâfîl üç yıl boyunca nübüvvetiyle ilgilenmek üzere görevlendirildi [*ḵurine bi nubuvvetihi*]. Bu sırada O'na *el-kelemete ve's-şey'* öğretti [*yu'allimuhū*], ancak O'nun lisaniyla Kur'an [ayeti] indirmede. Üç yıl geçtikten sonra ise nübüvvetiyle Cebrâ'îl ilgilenmeye başladı [*ḵurine bi nübüvvetihi*] ve yirmi yıl boyunca O'nun lisaniyla Kur'an indirdi.¹

Diğer metinlerin de ittifakla yer verdikleri ibarelere göre Rasulullah'a kırk yaşında nübüvvet verilmiştir ve ilk ayetlerin indirilmesinden sonra başlayan fetret dönemi üç yıl sürmüştür. Bu süre zarfında Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle ilgilenmek üzere İsrâfîl görevlendirilmiş ve *el-kelemete* ve *eş-şey'* şeklinde tanımlanan vahyi indirmiştir. Üç yıl geçtikten sonra ise nübüvvetiyle tekrar Cebrâ'îl ilgilenmeye başlamış ve yirmi yıl boyunca Kur'an [vahyi] indirmiştir.² Muhaddisler eş-Şa'bî'nin mürsellerinin sahih olduğunu, çünkü onun sahih hadislerden başkasını irsâl etmediğini belirtmektedirler. Eş-Şa'bî kibâru't-tâbî'inden olduğu için mürsel rivayeti sahabeden duymuş olabileceği düşünülmektedir.³ Nitekim Ebū Ca'fer en-Neḥḥās (ö. 338/950), 'Abdurrahmân es-Suheylî (ö. 581/1185), el-Ḳurṭubî (ö. 671/1273), İbn Keşîr (ö. 774/1373), Zeynuddîn el-'İrâkî (ö. 806/1404), İbn Ḥacer el-'Asḳalânî (ö. 852/1449), Bedruddîn el-'Aynî (ö. 855/1449), Muḥammed b. Aḥmed el-Ḳaşṭallânî (ö. 923/1517) ve daha birçok kişi eş-Şa'bî rivayetini sahih kabul etmekte, sahih kanallarla nakledildiğini bildirmektedir. Hatta Zeynuddîn el-'İrâkî'nin rivayeti savunduğu; İbn Ḥacer, el-'Aynî ve el-Ḳaşṭallânî gibi el-Buhârî şarihlerinin rivayeti hüccet kabul ederek istinbatta buldukları, Muḥammed 'Abdul'azîm ez-Zurḳânî'nin (ö. 1367/1948) ise rivayeti dikkate almadan vahyin çeşitlerinin tespit edilmesini eleştirdiği görülmektedir.⁴

¹ Rivayetin diğer metinleri için bk: Murat Bahar, "Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfîl'in Vahiy Getimesi Meselesi," 27-58.

² Rivayetin metinleri ve sıhhatiyle ilgili değerlendirmeler için bkz. Bahar, "Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfîl'in Vahiy Getirmesi Meselesi," 27-58.

³ İbn Ḥacer el-'Asḳalânî, *et-Tehzîbu't-Tehzîb*, 5: 67.

⁴ Ebū Ca'fer Aḥmed b. Muḥammed en-Neḥḥās, *Umdetu'l-Kuttâb*, 166.; Ebu'l-Ḳâsım Abdurrahmân b. 'Abdillâh es-Suheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, 2: 257.; Muḥammed b. 'Abdillâh el-Ḳurṭubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Ḳur'an*, 10: 177.; Ebu'l-Fidâ' İbn Keşîr, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 1: 388.; Zeynuddîn el-'İrâkî, *Ṭarḥu't-Tesrib fi Şerhi't-Ṭakrîb*, 4: 182.; İbn Ḥacer el-'Asḳalânî, *et-Tehzîbu't-Tehzîb*, 5: 67.; Bedruddîn el-'Aynî, *Umdetu'l-Ḳârî*, 1: 40.; Aḥmed b. Muḥammed el-Ḳaşṭallânî, *İrşâdu's-Şârî*, 1: 59-60.; Geniş bilgi için bkz. Bahar, "Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfîl'in Vahiy Getirmesi Meselesi," 27-58.

Eş-Şa‘bî’den nakledilen bu rivayet söz konusu itibar ve şöhreti kazanmışsa da birtakım meselelere muhalefet etmektedir. Öyle ki İbn Şihâb ez-Zuhrî’den (ö. 124/742) nakledilen mürsel bir rivayet Rasulullah’ın fetret döneminde yalnız kaldığını ve intihara kalkışacak kadar sıkıntı yaşadığını bildirmektedir. Eş-Şa‘bî’den nakledilen rivayet ise yalnız kalmadığını, İsrâfil melekle beraber olduğunu ve ilahi temasların devam ettiğini ortaya koyduğundan, aralarında mana ihtilafı doğmaktadır. Fakat muhaddisler ez-Zuhrî’nin mürsellerinin *leyse bi şey’* olduğunu belirtmektedirler. Hatta ez-Zuhrî hadis hafızı olduğu için naklettiği rivayetlerin ravilerini tanıdığını, bu sebeple sadece senedi mecrüh rivayetleri mürsel olarak naklettiğini, bu mürsellerin ise mürsel rivayetlerin en kötüsü olduklarını söyleyenler de söz konusudur. Bu durumlar ise rivayetler arasındaki ihtilafın eş-Şa‘bî lehine tavzih olduğunu ortaya koymaktadır. Eş-Şa‘bî’den nakledilen bu rivayet *fetretü'l-vahy* kavramının ihtiva ettiği ‘kesinti’, ‘duraksama’ anlamlarına da muhalefet ediyor görünmektedir. Fakat söz konusu kavramın Kur’an vahyinin kesilmesini ifade etmesi, eş-Şa‘bî mürselinin ise Kur’an vahyi dışında ilahi temasların devam ettiğini bildirmesi sebebiyle aralarında ihtilafın olmadığı anlaşılmaktadır. Keza fetret döneminin 2, 3, 15, 30 ve 50 gün sürdüğünü,⁵ 2,5 yıl ve 3 yıl boyunca devam ettiğini⁶ belirten rivayetlerin eş-Şa‘bî rivayetine muhalefet ettikleri vehmi de doğmaktadır. Halbuki bu rivayetler ilk fetret dönemini değil, İfķ hadisesinden sonra, Tebuk seferinden sonra, ed-Duĥā ayetlerinin nüzulünden önce ayetlerin bir süre geç inmelerini bildirmektedir.⁷ Bütün bu durumların eş-Şa‘bî rivayetinin ortaya koyduğu; (I) İsrâfil’in fetret döneminde Hz. Peygamber’in yanında olduğu ve kendisiyle ilgilendiği, (II) İsrâfil’in Rasulullah ile birlikteliğinin üç yıl boyunca devam ettiği, (III) bu süreçte *el-kelime* ve *eş-şey’* şeklinde tanımlanan bir tür vahiy indirdiği/öğrettiği bilgilerine muhteva ve vakıa bakımından imkan tanıdığı söylenebilmektedir.

Çağdaş dönemde yapılan çalışmalar *fetretü'l-vahyin* zamanını, süresini ve hangi surelerin nüzulünden önce/sonra vuku bulduğunu anlamaya yönelmişlerdir.⁸ Bu çalışmalardan birisi kelami bir mesele olarak fetretleri

⁵ İbn ‘Aķile el-Mekkî, *ez-Ziyāde ve'l-İĥsān fi ‘Ulūmi'l-Kur’an*, 1: 196.

⁶ Es-Suheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, 2/281.; Ebu'l-Fetĥ İbn Seyyidunnās, *‘Uyūnu'l-Eser*, 1: 108.; Zehebî, *Siyeru A’lāmî’n-Nubelā*, 1: 195.; İbn Ħacer el-‘Asķalānî, *Fetĥu'l-Bārî*, 1: 27, 9: 4.; el-‘Aynî, *‘Umdetu'l-Kārî*, 1: 40, 44.; el-Ķastallānî, *İrşādu’s-Şārî*, 1: 59-60, 67.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Murat Bahar, “İsrâfil’in Fetretü'l-Vahy Döneminde İndirdiği el-Kelime ve ‘ş-Şey’ Vahyi,” 262-291.

⁸ Fetretü'l-vahy ile ilgili yapılan çalışmalar: Mustafa Akçay, “Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme,” 79-88.; Hidayet Zertürk, *Fetretü'l-Vahy (İslami Vahyin Bir Süreliğine Kesintiye Uĥraması)*,

araştırmış, diğeri genel olarak fetretlerle (*feterât*) ilgili rivayetleri tespit etmiştir. Konuyla ilgili yapılan yüksek lisans tezinde ise *fetretü'l-vaḥy* kavramı, ilk inen sure ve fetretten sonra ilk inen sure, kaynaklar ve fetretin hikmeti araştırılmıştır. Daha sonra yapılan iki çalışmada eş-Şa'bî rivayetinin *fetretü'l-vaḥy* dönemini anlamaya etkisi ortaya konulmuştur.⁹ Bu çalışmaların ilkinde eş-Şa'bî rivayetinin senedleri, metinleri, muhtevası tespit edilmiş, ez-Zuhrî'nin mürseliyle aralarındaki mana ihtilafı telif edilmiştir. İkincisinde *fetretü'l-vaḥy* kavramının anlam alanı, ilk fetret döneminin süresi, rivayete muhalefet edilen hususlar ve bu dönemde indirildiği bildirilen *el-kelimete ve's-şey'* vahyinin mahiyeti araştırılmıştır. Söz konusu iki çalışma eş-Şa'bî rivayetinin muhtevasını ve muhalefet ettiği hususları araştırmış olsalar da rivayetin erken dönemlerden itibaren tefsir konularına etki edip etmediğini, müfessirlerin rivayeti nasıl kullanıp değerlendirdiklerini ve siyer anlatılarına etkisini ortaya koymamıştır.

Dolayısıyla hem klasik dönemde hem de çağdaş dönemde eş-Şa'bî rivayetine atfedilen bu itibardan dolayı rivayetin etkilediği alanlar merak konusu olmaktadır. Zira rivayet, Kur'an tarihinin yanı sıra vahiy çeşitleri, Kur'an vahyinin lafzen indirilmesi, fetret dönemi, Mekke ve Medine dönemleri gibi konularla da yakından ilişkilidir. Bu sebeple çalışmada eş-Şa'bî rivayetinin klasik dönemde delil addedildiği konular, rivayetten mülhem ulaşılan sonuçlar, rivayetın etkilediği tartışmalar ve meseleler tespit edilmektedir. Tarihsel verilerin dökümü ve veri analizi yöntemi uygulanarak rivayetın şöhretinin ortaya konulmasının yanı sıra etki alanına da ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle rivayetın kullanıldığı ayetler tespit edilmektedir. Burada müfessirlerin rivayeti ilgili ayetlerin tefsirinde lafzen veya manen kullanmaları ve ayetin anlaşılması noktasında anlam atfetmeleri bu araştırma açısından önem arz etmektedir. Ancak ilgili ayetlerin rivayetten bağımsız geliştirilen diğer tefsirleri çalışmada yer almamaktadır. Tespit edilen bu ayet tefsirlerinden sonra rivayetın tefsir ilmiyle doğrudan ilgili konularda kullanımına yer verilmektedir. Rivayet delil addedilerek ileri sürülen görüşler ile yine rivayetten mülhem tenkid edilen yaklaşımlar bölümde özellikle üzerinde durulan bilgilerdir. Tefsir ilmiyle doğrudan ilgili bu başlıklardan sonra rivayetın siyer alanındaki kullanımına dair bulgulara yer verilmektedir. Nitekim Kur'an tarihi ile siyer/sîret

14-15.; Faruk Vural, "Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Fetret-i Vahiy Meselesi Üzerine Bir İnceleme," 83-102.

⁹ Bahar, "Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfîl'in Vahiy Getirmesi Meselesi," 27-58.; Bahar, "İsrâfîl'in Fetretü'l-Vahy Döneminde İndirdiği el-Kelimete ve's-Şey' Vahiyi," 262-291.

arasındaki ilişkiden dolayı rivayetin etkilediği siyer anlatılarının yine tefsir ilmine de hitap ettiği kabul edilmektedir. Şu kadar var ki gerek ayet tefsirleri gerek tefsir meseleleri gerekse siyer anlatıları içerisinde tespit edilen konuların açık ve nihai sonuçlara bağlanması hedeflenmemektedir. Değerlendirmeler rivayetle sınırlı tutulmakta ve rivayetin bu meseleler üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

1. Rivayetin Ayet Tefsirlerinde Kullanımı

1.1. 10/Yûnus 16 Tefsiri

Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505), Yûnus Suresinin 16. ayetinin¹⁰ tefsirinde Hz. Peygamber'in kavminin arasında kaç yıl kaldıktan sonra peygamber olarak gönderildiğini ele almaktadır. İbn 'Abbâs ve es-Suddî el-Kebîr'den (ö. 127/745) kırk yıl kaldığına dair rivayetleri naklettikten sonra delil olarak eş-Şa'bî rivayetine de yer vermektedir. Buradaki ifadelerine göre el-Beyhâkî'nin (ö. 458/1066) taḥrîc ettiği eş-Şa'bî rivayeti doğrultusunda Rasulullah kavminin arasında fetret dönemi hariç kırk yıl kalmıştır: "Nübüvvet Rasulullah'a kırk yaşındayken indirilmiştir. Evvela üç yıl boyunca nübüvvetiyle ilgilenmek üzere İsrâfil görevlendirilmiştir. İsrâfil Hz. Peygamber'e *el-kelîmete* ve *eş-şey'* öğretmiş, fakat Kur'an [vahyi] indirmemiştir. Üç yıl geçtikten sonra nübüvvetiyle Cebrâ'îl ilgilenmeye başlamış, O'na on yıl Mekke'de on yıl da Medine'de olmak üzere yirmi yıl boyunca O'nun lisanıyla Kur'an indirmiştir."¹¹

1.2. 16/en-Nahl 2 Tefsiri

En-Nahl Suresinin 2. ayetinde¹² "...Emri gereğince vahyi melekler indirir." buyrulurken vahyi bir meleğin değil ikiden çok meleğin taşıdığına/indirdiğine vurgu yapılmaktadır. Bu sebeple İbn 'Acîbe (ö. 1224/1809), vahyin sadece Cebrâ'îl tarafından indirilmediğini söylemektedir. Ona göre bu husustaki ilk delil Müslim'in *es-Şaḥîḥ*'inde geçen "Ḥamd [el-Fâtiḥa] Suresini, daha önce yeryüzüne hiç inmemiş olan bir melek indirdi." rivayetidir.¹³ İkinci delili "İsrâfil, üç yıl boyunca benimle ilgilenmek üzere görevlendirildi. Bana *el-kelîmete* ve *el-kelîmeteyni* getirdi. Ondan sonra diğer tüm vakitlerde Cebrâ'îl Kur'an vahyini getirdi." rivayetidir.¹⁴ Üçüncü

¹⁰ "De ki: 'Allah (öyle) dileseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz. O (Kur'an/vahiy) gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?' 10/Yûnus: 16.

¹¹ Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Menşûr*, 4: 348.

¹² "Allah'ın 'Benden başka ilah yoktur ve bana saygıda kusur etmeyin' hükmünü vahyi taşıyan melekler, emri mucibince ve kullarından dilediğine indirir." 16/en-Nahl: 2.

¹³ Müslim, *es-Şalât*, 3 (No. 1828).

¹⁴ İbn 'Acîbe'nin naklettiği bu rivayete/metne herhangi bir kaynaktan ulaşılamamıştır.

delili; Hz. İsa'dan sonra gelen, ateşin koruyucusu lakabını alan, sadece yirmi gün peygamber olarak yaşayan Hâlid b. Sinân'ın peygamber olduğunun ve O'na da [Cebrâ'îl dışında] bir meleğin vahiy getirdiğinin nakledilmesidir. Dördüncü delili İbn 'Arabî'ye isnadla naklettiği rivayete göre Zülkarneyn'e bir meleğin -ki bu meleğin adı Rafâyîl'dir- vahiy getirmesidir.¹⁵

İbn 'Acîbe'nin naklettiği bu rivayetlerdeki -özellikle son ikisindeki- bilgilerin sıhhati ve kapsamı bir başka çalışmanın konusudur. İkinci delilde ise daha önce eş-Şa'bî'nin mürseli olarak nakledilen rivayetin Rasulullah'ın ağzından anlatıldığı görülmektedir. Bu metne başka herhangi bir kaynaktan ulaşılamamaktadır, ancak rivayetin "...Emri gereğince vahyi melekler indirir." ayetine manen delil addedilmesine engel teşkil etmemektedir. Zira rivayetin bu lafızlarla nakledilen metni bulunmasa da yukarıda kaydedilen metni Cebrâ'îl'den başka meleğin de vahiy indirdiğine delalet etmektedir.

1.3. 16/en-Nahl 102 Tefsiri

El-Çurṭubî (ö. 671/1273), en-Nahl Suresinin 102. ayetinin¹⁶ tefsirinde "Kur'an'ı Rûḥu'l-ḳuds'ün indirdiğini söyle." ibaresinde geçen Rûḥu'l-ḳuds'ün Cebrâ'îl olduğunu ve Kur'an'ın nasihıyla, mensuhıyla tamamını onun indirdiğini söylemektedir. Ayrıca eş-Şa'bî'den sahih senedle nakledilen rivayetin de bu meyanda olduğunu belirterek eş-Şa'bî rivayetiyle istiḥadda bulunmaktadır. Zira Rasulullah'la üç yıl boyunca ilgilenmek üzere İsrâfil'in görevlendirildiğini [*vukkile bihi*] ve *el-kelime*te indirdiğini, üç yılın sonunda ise Cebrâ'îl'in görevlendirildiğini ifade etmektedir.¹⁷ Buna göre el-Çurṭubî, *el-kelimenin* Kur'an vahyinden başka bir tür vahiy olduğuna, Rasulullah ile ilgilenmek üzere görevlendirilen tek meleğin Cebrâ'îl olmadığına ve eş-Şa'bî rivayetinin sahih olduğuna işaret etmektedir.

1.4. 26/Şu'arâ 193 Tefsiri

El-Âlûsî (ö. 1270/1854) Kur'an'ın tamamının Cebrâ'îl tarafından Rasulullah'a indirildiğinin ihsas edildiğini, eş-Şu'arâ Suresinin 193. ayetinin¹⁸ de buna delil addedildiğini, ancak kendisinin bu düşüncede olmadığını söylemektedir. Bu yaklaşımıyla el-Çurṭubî'nin yukarıdaki düşüncelerine de muhalefet eden müellif, İsrâ'-Mi'râc'da el-Bakara Suresinin son ayetlerinin vasıtasız bir şekilde indirildiğini belirten rivayetlerle istiḥadda bulunmaktadır. Ona göre ayet-i kerime, vakıya ve rivayetlere

¹⁵ Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn 'Acîbe, *el-Baḥru'l-Medîd fi Tefsîri'l-Kur'an'î'l-Mecîd*, 3: 108.

¹⁶ "İman edenlere sebat kazandırısın, müslümanlara rehber ve müjde olsun diye Rabbin tarafından bir gerçek olmak üzere Kur'an'ı Rûḥulḳudûs'ün indirdiğini söyle." 16/en-Nahl: 102.

¹⁷ Muhammed b. Ahmed el-Çurṭubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 10: 177.

¹⁸ "Onu Rûḥulemîn indirmiştir." 26/Şu'arâ: 193.

göre te'vîl edilmelidir, zahiren anlaşılırsa ihtilaflar zuhur etmektedir.¹⁹ Yalnız Kur'an'ı İsrâfil'in indirdiğini söyleyenlerin de bulunduğunu, bu görüşün ise aslının olmadığını açıklamaktadır. Çünkü eş-Şa'bî rivayeti söz konusu görüşün aslının olmadığına delildir. Bu rivayet ise ilk olarak Cebrâ'il'in Rasulullah'a vahiy getirdiğini söyleyen bazı sahih hadislere muhalif olsa da emirler ve olaylar muvacehesinde Cebrâ'il'den başka meleklerin de Rasulullah ile görüştüğünü, ayetlerin nüzulü ve duyurulması için yeryüzüne indiklerini göstermektedir.²⁰

2. Rivayetin Tefsir Meselelerinde Kullanımı

2.1. Fetretü'l-Vahy

El-Kaşallânî, eş-Şa'bî rivayetini delil getirerek fetret döneminin üç yıl sürdüğünü kabul etmektedir. Açıklamalarına göre bazı rivayetlerde fetret döneminin iki buçuk yıl sürdüğü söylenmektedir. Ancak şerhinde yer verdiği ifadelerine göre Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *et-Târîh* adlı eserinde kaydedilmesinden ve İbn İshâk'ın (ö. 151/768) da bu bilgiyi teyit etmesinden dolayı fetret dönemi üç yıl olarak kabul edilmelidir.²¹

Eş-Şâmî (ö. 942/1535), "Fetretü'l-vaHY ve Rasulullah'ın risaletle müşerref olması" bābında fetretin başlamasına ve fetretten sonra vahyin kesintisiz bir şekilde devam etmesine dair sahabe ve tabiundan bazı nakillerde bulunmaktadır. Bu rivayetlerin ardından "tenbihāt" bölümü açan müellif şunları söylemektedir: "(I) *Fetretü'l-vaHY*, vahyin değil Cibril'in gelmemesi şeklinde anlaşılmıştır. İbn 'Abbās ve ez-Zührî'den gelen rivayetler ilāhî temasların tamamen kesildiği görüşünü nakzetmektedir.²² Çünkü bu dönemde Kur'an vahyi kesilmiş olsa da melek gelmeye devam etmiştir. (II) *Fetretü'l-vaHY*in hikmeti; Rasulullah'ın kalbinin arındırılması ve vahyin tekrar gelmesini büyük bir şevkle arzulanmasının sağlanmasıdır. (III) *Fetretü'l-vaHY*in ne kadar sürdüğü noktasında ihtilaf bulunmaktadır. 2,5 yıl, 40 gün, 15 gün ve 3 gün sürdüğüne dair görüşler nakledilmektedir."²³ eş-Şâmî, bu maddelerden sonra el-Kaşallānî'nin ve İbn Hacer'in yukarıda yer verilen yaklaşımını tenkit etmektedir. Öyle ki O'na göre (IV) İbn Hacer ve el-Kaşallānî, Ahmed b. Hanbel'in *et-Târîh*'inde naklettiği eş-Şa'bî rivayetine istinaden fetret döneminin üç yıl sürdüğünü, İbn İshâk'ın da bu

¹⁹ El-Ālūsî burada İbn 'Arabî'den nakille te'vîlin gerekçelerini ve gerekliliğini kaydetmektedir. Bkz. Maḥmūd Şukrî el-Ālūsî, *Rūḥu'l-Me'ānî*, 10: 122.

²⁰ El-Ālūsî, *Rūḥu'l-Me'ānî*, 10: 122.

²¹ El-Kaşallānî, *İrşādu's-Sārî*, 1: 67.

²² Ebū 'Abdillāh Şemsuddîn eş-Şāmî, *Subulu'l-Hudā*, nşr. 'Ādil Ahmed-Muḥammed Mu'avvid, 2: 272.

²³ Eş-Şāmî, *Subulu'l-Hudā*, 2: 272.

rivayeti/bilgiyi doğruladığını söylemişlerdir. İbn İshâk'ın böyle bir düşüncede olduğunu söylemek sadece bir zandır, İbn İshâk'ın bu bilgiyi doğruladığını söylemek ise daha büyük bir zandır/sorundur. İbn Hacer sanki aslını araştırmadan, muteber tarih kaynaklarına bakmadan bu bilgiyi nakletmiş gibidir. Halbuki rivayet İbn Şa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakât*'ında ve el-Beyhâkî'nin *Delâil*'inde geçmektedir: "...Nübüvvetiyle ilgilenmek üzere üç yıl boyunca İsrâfîl görevlendirildi... üç yıl geçtikten sonra Cebrâ'îl görevlendirildi..." Bunların yanı sıra (V) eş-Şâmî, fetret döneminin 2 veya 2,5 yıl sürdüğünün söylendiğini İbn Keşîr'e atıfla nakletmektedir.²⁴

Eş-Şâmî'nin burada İbn Hacer'i ve dolayısıyla el-Ğaşallâni'yi eleştirdiği nokta istişhadda buldukları kaynağın asılsız olmasıdır. Ona göre İbn İshâk böyle bir düşünceye sahip olmadığı gibi konuyla ilgili herhangi bir nakilde de bulunmamaktadır. Nitekim İbn İshâk'ın eserlerinde rivayete veya muhtevasına dair herhangi bir bilgiye tarafımızca da ulaşamadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla Cebrâ'îl ilk olarak 'Alağ Suresinin ayetlerini getirmiş, sonra fetret dönemi yaşanmış, bu dönemde Mikâ'îl O'na eşlik etmiş, daha sonra da el-Müddeşîr Suresinin ayetlerinin nüzulüyle fetret dönemi biterek Kur'an vahyinin kesintisiz indirildiği dönem başlamıştır. O halde rivayet, Kur'an vahyini Cebrâ'îl'in getirmesine engel değildir. Bu noktada eş-Şâmî'nin İsrâfîl yerine Mikâ'îl ismini zikretmesinin rivayetin 'Abdurrezzâk b. Hemmâm metninden kaynaklandığı belirtilmelidir. Zira 'Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın naklettiği metne göre fetret döneminde Rasulullah ile ilgilenen ve vahiy getiren melek Mikâ'îl'dir. Ancak bu metin ferd kaldığı ve İsrâfîl meleğin isminin geçtiği metinlerin şöhret kazandığı görülmektedir.²⁵

2.2. Vahiy Çeşitleri

El-Mâverdî (ö. 450/1058), Hz. Peygamber'in ilk vahiy ne zaman ve nasıl aldığına dair üç farklı rivayetin geldiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki eş-Şa'bi tarafından nakledilen söz konusu rivayet, ikincisi Ebû Zerr el-Ğıfârî'nin naklettiği şakku's-şadr rivayeti ve üçüncüsü de Hz. 'Âişe'nin naklettiği meşhur Hira hadisesinin anlatıldığı rivayettir. Eş-Şa'bi'nin naklettiği rivayete göre İsrâfîl Rasulullah'nın nübüvvetine üç yıl boyunca eşlik etmiştir. Bu dönemde Rasulullah onun varlığını hissetmiş ama fiziksel olarak görmemiştir; İsrâfîl ise O'na *eş-sey'* öğretmiş fakat Kur'an vahiyi

²⁴ Eş-Şâmî, *Subulu'l-Hudâ*, 2: 273.; Eş-Şâmî bu cümlelerinden sonra ilk inen surenin hangisi olduğuna dair uzunca açıklamalarda bulunmakta, birçok rivayete yer vermektedir. Bu araştırmayla doğrudan ilgili olmadıkları için söz konusu bilgilere yer verilmemiştir. Bu bilgiler için bkz. eş-Şâmî, *Subulu'l-Hudâ*, 2: 273-277.

²⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Bahar, "Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfîl'in Vahiy Getirmesi Meselesi," 27-58.

indirmemiştir. Üç yıl geçtikten sonra nübüvvetiyle Cebrâ'îl ilgilenmeye başladığında Cebâil ona, Kur'an vahyi indirmiştir. El-Mâverdi'nin şerhiyle beraber naklettiği rivayete göre Rasulullah İsrâfil'i hiç görmemiş, sadece varlığını hissetmiş, getirdiklerini almış, öğrettiklerini uygulamıştır. Diğer yandan O'na göre vahyin başlangıcıyla ilgili bilgi veren üç rivayete istinaden üç görüş vardır. Ancak bu üç rivayetin arasında birbirlerini nakzedecek düzeyde te'âruz yoktur.²⁶ Dolayısıyla eş-Şa'bî rivayeti sıhhat bakımından muteber ve te'âruzdan da halidir.

Hz. Peygamber'in Hira'daki ilk vahyi uykudayken aldığını ifade eden rivayet²⁷ ile uyanıkken Cebrâ'îl ile fiziken görüşmek suretiyle aldığını belirten rivayeti cem' eden es-Suheylî ise Rasulullah'ın hazırlanması, vahyin kolaylaştırılması ve vahyi hoş bir şekilde karşılaması için önce bu hadiseyi rüyasında yaşadığını daha sonra yakaza halinde yaşadığını söylemektedir. Çünkü nübüvvet zor bir görevdir, sorumluluğu ağırdır, insan ise zayıf bir varlıktır. Eş-Şa'bî'den sahih yollarla geldiği üzere İsrâfil'in görevlendirilerek Rasulullah'ı üç yıl boyunca gözetmesi, O'na *el-kelime -mine'l-vahyi- ve's-şey'* getirmesi, daha sonra Cebrâ'îl'in görevlendirilmesi ve O'na Kur'an vahyi getirmesi bu sürece hazırlama, kolaylaştırma sebebiyledir.²⁸ Ayrıca es-Suheylî'ye göre bütün bunlar, Rasulullah'a vahyin birçok şekilde geldiğini göstermektedir. Vahyin geliş yolları ise (I) rüyada gelen vahiy, (II) vahyin kalbe yerleştirilmesi/üflenmesi, (III) çınlama sesinin duyulması, (IV) meleğin insan suretinde vahiy getirmesi, (V) meleğin asli suretinde vahiy getirmesi, (VI) perde arkasından konuşulması ve (VII) İsrâfil'in *el-kelime -mine'l-vahyi- ve's-şey'* indirdiği türdür.²⁹ Es-Suheylî'nin vahiy çeşitlerini saydıktan sonra bunların sıhhatine dair çok fazla bilgiye şahit olduğunu vurgulaması, nakledilen bilgilere güvenini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.³⁰

Ebū Şâme (ö. 665/1267), İbn Seyyidunnâs (ö. 734/1334) ve İbnu'l-Mulaqqın (ö. 804/1402) da es-Suheylî'ye atıfla aynı açıklamalarda bulunmaktadırlar.³¹ Şu kadar var ki es-Suheylî'nin vahiy türlerine dair ifadelerine yer veren Ebū Şâme, İsrâfil'in vahiy getirmesini yedinci bir tür

²⁶ Ebu'l-Hasen el-Mâverdi, *el-Hâvî'l-Kebîr*, 14: 7-8.

²⁷ Ebū 'Abdillâh Muhammed b. İshâk, *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Megâzi)*, 121-122.; Ebū Muhammed Cemâlüddîn b. Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1: 237.

²⁸ Es-Suheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, 2: 257.

²⁹ Es-Suheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, 2: 257-259.

³⁰ Es-Suheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, 2: 259.

³¹ Ebū Şâme el-Makdisî, *Şerhu'l-Hadisî'l-Muktefî fî Meb'âsi'n-Nebiyyî'l-Mustafâ*, 77.; Ebu'l-Feth İbn Seyyidunnâs, *Uyûnu'l-Eşer*, 1: 116.; Ebū Hâfs İbnu'l-Mulaqqın, *et-Tavdîh li Şerhi Câmî'i's-Şahîh*, 2: 223.

olarak saymaya gerek olmadığını belirtmektedir. Zira O'na göre her ikisi de melektir, her ikisi de Allah Te'âlâ'dan vahiy getirmiştir. Dolayısıyla 'melek vasıtasıyla gelen vahiy' kategorisinde her ikisi de zikredilebilmektedir. Ayrıca Hz. 'Âişe'den gelen hadis, eş-Şa'bî'den gelen mürsel rivayeti nakzetsizdir; çünkü Rasulullah önce rüya yoluyla³² vahiy almıştır, sonra fetret döneminde İsrâfil görevlendirilerek hızlı [ve gizli] bir şekilde *el-kelime* indirmiştir. Bunu da parça parça (*tedricen*), alıştırarak (*temrinen*) ve eğiterek (*tedriben*) yapmıştır. Yani İsrâfil Rasulullah'ı, Cebrâ'il'in getireceği vahye hazırlamak ve alıştırmak için görevlendirilmiştir.³³ İbnu'l-Mulaqqın da es-Suheyli'ye atıfla yedi vahiy türünü saydıktan sonra Ebü 'Abdillâh el-Vâkıdî'nin (ö. 207/823), İsrâfil'in vahiy getirmesini tenkit ettiğini söylemektedir. İbnu'l-Mulaqqın'ın devam eden açıklamalarına göre Ebü Şa'd el-Bağdâdî (ö. 540/1145) ise "şeriatte Rasulullah'a Cibril vasıtasıyla indirilenlerden [Kur'an vahyinden] çok daha fazlasının yer aldığını" söyleyerek el-Vâkıdî'ye cevap vermektedir.³⁴

İbn Seyyidunnâs'ın öğrencisi ve İbn Hacer el-'Askalânî'nin hocası Zeynuddîn el-'Irâkî (ö. 806/1404) vahiy türlerini es-Suheyli'den naklederken o da yedinci sırada İsrâfil'in getirdiği vahiy saymaktadır. Buradaki ifadelerine göre İsrâfil, Cebrâ'il'den önce *el-kelimâtu mine'l-vahy* getirmiştir ve bu vahiy bildiren eş-Şa'bî rivayeti sahihtir. Eş-Şa'bî'ye isnadla naklettiği metinde ise İsrâfil'in, Rasulullah'ı gözetmek ve *el-kelime -mine'l-vahyi- veş-şey'* getirmek üzere üç yıl boyunca görevlendirildiğini, ondan sonra Cebrâ'il'in görevlendirilerek *Kur'an* ve vahiy getirdiğini belirtmektedir.³⁵ Ayrıca ez-Zurkânî es-Suheyli'ye isnadla vahyin mertebelerini saydıktan sonra Zeynuddîn el-'Irâkî'nin şu ifadelerine yer vermektedir: "İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201), vahyin mertebelerine dair bu bilgiyi sanki es-Suheyli'nin *Ravdu'l-Unuf*'ünden almış gibidir. Buna rağmen İsrâfil'in, Cebrâ'il'den önce *el-kelime mine'l-vahy* getirdiğini zikretmemiştir." Ez-Zurkânî, bu ifadelerinden sonra eş-Şa'bî'ye isnadla 'sahih kanallarla geldiği üzere' diyerek İsrâfil'in getirdiği vahiy de kaydetmektedir.³⁶ Zeynuddîn el-'Irâkî'ye isnad edilen bu ifadelerden onun

³² Es-Suheyli 'rüya yoluyla' ifadesiyle sadık rüyaları kastetmektedir. Zira Hz. 'Âişe'den nakledilen meşhur Hira rivayeti vahyin sadık rüyalarla başladığını bildirmektedir. Bu sebeple es-Suheyli'nin 'Rasulullah önce rüya yoluyla vahiy almıştır, sonra İsrâfil...' derken Hz. 'Âişe rivayetine işaret ettiği; dolayısıyla önce sadık rüya, sonra Hira'da indirilen 'Alağ Suresinin ilk beş ayeti, ondan sonra ise İsrâfil'in vahiy getirmesi sıralamasını tercih ettiği anlaşılmalıdır.

³³ Ebü Şâme, *Şerhu'l-Hadisi'l-Muktefi*, 77.

³⁴ İbnu'l-Mulaqqın, *et-Tavdîh*, 2: 223.

³⁵ Zeynuddîn el-'Irâkî, *Tarhu't-Tesrib*, 4: 182.

³⁶ Muhammed b. Abdalbâkî ez-Zurkânî, *Şerhu Mevâhibi'l-Ledunniyye*, 1: 431.

İsrâfîl'in vahiy getirmesini kabul etmekle kalmadığı, aynı zamanda bu bilgiyi savunduğu anlaşılmaktadır. Keza ez-Zurkânî de Zeynuddîn el-‘Irâkî'ye atıf yaparak İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmekte, dolayısıyla İsrâfîl'in vahiy getirmesini savunmaktadır.

Bu kabilden olmak üzere İbn Hacer, Ahmed b. Hanbel'in *et-Târîh* eserinde yer alan, eş-Şa'bî rivayetinden hareketle vahyin fetretinin üç yıl sürdüğünü, bu sürecin el-‘Alağ ile el-Müddeşir surelerinin nüzulünün arasına tekabül ettiğini belirtmektedir. Sonrasında ise Ahmed b. Hanbel'in ilgili eserine atıfla eş-Şa'bî'den gelen rivayeti nakletmektedir.³⁷ İbn Hacer rivayetin İbn Ebü Hayseme (ö. 279/892-93) tarafından muhtasar olarak taḥrîc edildiğini³⁸ ve mürsel olduğunu ifade etmektedir.

İsrâfîl'in getirdiği vahye, şerhinde yer verenlerden bir diğeri ise el-‘Aynî'dir. El-‘Aynî de İbn Hacer gibi vahyin çeşitlerini incelediği satırlarında bu vahiy türünü hem nakletmekte hem de şerh etmektedir: “Yedincisi ise İsrâfîl'in getirdiği vahiydir. Bu vahiy türü eş-Şa'bî'den gelmekte olup İsrâfîl'in, Nebî'nin sorumluluğunu aldığını, O'nunla üç yıl boyunca görüşüğünü, O'na *el-kehimete -mine'l-vahyi- ve-ş-şey'* getirdiğini, sonra da Cebrâ'îl'in O'nun sorumluluğunu aldığını ifade etmektedir.” Bunların yanı sıra el-‘Aynî, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ine isnadla rivayetin bir başka metnini daha nakletmektedir.³⁹ Onun rivayeti “sahih bir senetle gelen” kaydını düşerek naklettiği belirtilmelidir. İfadelerine göre el-Vâkıdî ve diğer bazıları, Cebrâ'îl dışında herhangi bir meleğin Hz. Peygamber'le ilgilenmiş olmasına karşı çıkmışlardır. Ancak Ebü Şa'd el-Bağdâdî, “Şeriatte Cebrâ'îl'in, Rasulullah'a kendi lisaniyle indirdiklerinden [Kur'an vahyinden] çok daha fazlası yer almaktadır” demektedir.⁴⁰ Buna göre yukarıda İbnu'l-Mulaḥḥîn'in da benzerini kaydettiği bu ifadeler, İsrâfîl'in getirdiklerinin de şer'î olduklarını ve bir tür vahiy olarak kabul edildiklerini göstermektedir. Zira rivayetin metinleri ve metinlerine idrâc edilen ifadeler de bu görüşü desteklemektedir.

İsrâfîl'in fetret süresince Hz. Peygamber'e getirdiği vahiyden bahseden bir diğer şarih ise el-Kaşallânî'dir. Hz. ‘Âişe'den nakledilen *keyfe ye'tike'l-vahy/vahiy sana nasıl gelirdi*⁴¹ rivayeti üzerinden konuyu değerlendiren

³⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 27.

³⁸ İbn Ebü Hayseme'nin, eş-Şa'bî'den gelen metni ihtisâr ederek naklettiği rivayet *Fethu'l-Bârî* de şu lafızlarla yer almaktadır: “Kırk yaşında gönderildi, ondan üç yıl boyunca İsrâfîl sorumlu oldu, sonra da Cebrâ'îl sorumlu kılındı.” Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 27.

³⁹ El-‘Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, 1: 40.

⁴⁰ El-‘Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, 1: 40.

⁴¹ El-Buhârî, *Bed'u'l-Vahy*, 1 (No. 2).

şarih, Hz. Peygamber'in iki vahiy türünü zikretmesinin, vahiylerin bunlarla sınırlı olmasından kaynaklanmadığını söylemektedir. Nitekim ona göre bu rivayette vahyin çoğunlukla geldiği türler zikredilmiştir, diğer bazı vahiyler ise şunlardır: (I) Şâdık ruyâ. (II) Hz. Peygamber'in bi'setin başlangıcında İsrâfîl'in gelmesi. Sahih kanallarla sabit olduğuna göre Rasulullah'ın sorumluluğunu İsrâfîl almış ve üç yıl boyunca O'nu gözetmiştir. Bu süreçte O'na *el-kelime ve's-şey'* getirmiş, süre sonunda da O'nun sorumluluğunu Cebrâ'îl almıştır.⁴²

2.3. Vahyin İndirildiği Dil

İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566) "Arapça dışındaki herhangi bir dilde vahiy indirilmiş midir?" sorusuna istinaden eş-Şa'bî rivayetinin Aḥmed b. Ḥanbel metnini nakletmektedir. Rivayeti, diğer peygamberlere gelen vahiylerin Arapça dışındaki dillerde indirilmesinin ihtimal dahilinde olduğunu açıklamak üzere delil addetmektedir. Konuyla ilgili "vahiy Arapça dışında herhangi bir dilde indirilmemiştir, peygamberler [vahiy indirildikten sonra] onu kendi dillerine tercüme etmişlerdir." rivayetine ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini, bu konunun tartışmalı olduğunu, nitekim "Arapça konuşan ilk kişi İsmâ'îl'dir." şeklindeki rivayetin de kaynaklarda yer aldığını belirtmektedir. İbn Hacer el-Heytemî bu görüşlerden ikincisini tercih ederek eş-Şa'bî rivayetinin de bu yaklaşıma delil olduğunu söylemektedir. Çünkü rivayette "...İsrâfîl, O'nun lisanıyla Kur'an vahyi indirmemiştir" ibaresi geçmektedir. Buna göre meleklerin farklı dillerde vahiy indirdikleri anlaşılmaktadır. Fakat İbn Hacer el-Heytemî'nin, sözlerinin sonunda bu görüşlerden hangisinin daha isabetli olduğu tercihinde bulunmadığı, sadece Allah Te'âlâ'nın bilebileceğini kaydettiği belirtilmelidir.⁴³

3. Rivayetin Siyer Anlatılarına Etkisi

3.1. Mekke ve Medine Dönemlerinin Süresi

Er-Rebî' b. Ḥabîb (ö. 180/796?) ve İbn Şa'd, eş-Şa'bî rivayetini esas alarak Cebrâ'îl'in on yıl Mekke'de, on yıl da Medine'de olmak üzere yirmi yıl boyunca Kur'an vahyi getirdiğini söylemektedirler. Yirmi üç yıllık risalet döneminin üç yılını ise fetret dönemi olarak kabul etmektedirler.⁴⁴ Zira Aḥmed b. Ḥanbel'in naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber'e kırk yaşında nübüvvet verildiği, bunun on yılının Mekke'de, on yılının da Medine'de geçtiği kaydedildikten sonra "geri kalan üç yılın durumu nedir" diye

⁴² El-Kaşşallânî, *İrşâdu's-Şârî*, 1: 59-60.

⁴³ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Ḥadisîyye*, 151.

⁴⁴ Er-Rebî' b. Ḥabîb, *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ (el-Musned)*, 44-45.; Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Şa'd, *eş-Ṭabaḳātu'l-Kubrâ*, 1: 161.

sorulacak olunursa “üç yıl boyunca da İsrâfil O’na eşlik etmiştir” cevabının verildiğini aktarmaktadır.⁴⁵ Keza et-Ṭaberî (ö. 310/923) de rivayeti Mekke ve Medine dönemlerinin süresi bağlamında zikretmektedir.⁴⁶ Diğer yandan Ebu’l-Kâşım el-Ka’bî (ö. 319/931), Ebû Ca’fer en-Neḥḥâs (ö. 338/950) ve el-Kaffâl eş-Şâşî (ö. 365/976) de aynı tespitte bulunmaktadır. Ancak rivayetin metnine “Hz. Peygamber İsrâfil’in varlığını hisseder fakat onu görmezdi” şeklindeki şerhi idrâc ettikleri görülmektedir.⁴⁷

el-Muṭaḥḥir b. Ṭâhir el-Makdisî (ö. 355/966), “Rasulullah’ın bi’seti ve vahyin nüzulü” başlığıyla kaydettiği eş-Şa’bî rivayetini, Mekke ve Medine dönemlerinin süresi ve vahyin başlangıcına dair bilinen ilk hadiseler bağlamında nakletmektedir. Naklettiği metne istinaden onun da Mekke ve Medine dönemlerini 10+10 olmak üzere toplamda yirmi yıl olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Müellifin rivayeti İkrime’den nakletmesi dikkat çekicidir; zira rivayetin eş-Şa’bî’den başka bir raviye isnad edildiği bilinmemektedir. Buradaki metin ile eş-Şa’bî’ye isnad edilen metin arasında dikkate değer bir fark görülmediği de belirtilmelidir.⁴⁸ Diğer yandan el-Beyḥâkî, İbn Abdilber (ö. 463/1071) ve Ebû ‘Abdillâh Şemsuddîn ez-Zehebî (ö. 748/1348) de Rasulullah’ın kaç yaşındayken peygamber olarak gönderildiğini araştırdığı bölümde eş-Şa’bî’den gelen rivayete yer vermektedir.⁴⁹ Buna göre onlar da Mekke ve Medine dönemlerinin tarihlendirilmesi ve risaletin başlangıcı noktasında eş-Şa’bî rivayetini esas almışlardır.

İbn Keşîr (ö. 774/1373) aynı bağlamda naklettiği rivayetin isnadının sahih olduğunu söyledikten sonra birtakım açıklamalarda bulunmaktadır. Ona göre Rasulullah’a kırk yaşından sonra üç yıl boyunca İsrâfil eşlik etmiştir, sonra Cebrâ’îl ilgilenmeye başlamıştır.⁵⁰ Öyle ki Rasulullah’ın nübüvveti evvela rüya görmekle başlamış, Hira’da Cebrail tarafından üç defa sıkılmadan⁵¹ sonra İsrâfil vahiy getirmeye başlamış, ondan sonra ise Cebrâ’îl

⁴⁵ Ahmed b. Ḥanbel, *Kitâbu’l-‘İl ve Ma’rifeti’r-Ricâl*, 2: 63.

⁴⁶ Burada et-Ṭaberî’nin eş-Şa’bî rivayetini muhteva bakımından farklılık arz eden diğer rivayetlerle beraber nakletmesi tercihini anlamayı zorlaştırmaktadır, ancak eş-Şa’bî’ye isnad edilen iki senede/metne yer verdiği belirtilmelidir. Bkz. Muḥammed b. Cerîr et-Ṭaberî, *et-Târîḥ*, 2: 386-387.

⁴⁷ Et-Ṭaberî, *et-Târîḥ*, 1: 573, 574; 2: 5, 386, 387, 392.; Ebu’l-Kâşım ‘Abdillâh el-Ka’bî, *Kabûlu’l-Aḥbâr*, 1: 134.; en-Neḥḥâs, *‘Umdetu’l-Kuttâb*, 166.; Muḥammed b. ‘Alî el-Kaffâl, *Şemâ’ilu’l-Nubuvve*, 109-110.

⁴⁸ El-Muṭaḥḥir b. Ṭâhir el-Makdisî, *el-Bed’u ve’l-Târîḥ*, 4: 140.

⁴⁹ Ebû Bekir el-Beyḥâkî, *Delâilu’l-Nubuvve*, 2: 132.; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî‘âb*, 1: 140.; Ebû ‘Abdillâh Şemsuddîn ez-Zehebî, *Târîḥu’l-İslâm*, 1: 535; *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, 1: 195.

⁵⁰ Ebu’l-Fidâ’ İbn Keşîr, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, 1: 388; 2: 291; *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4: 10.

⁵¹ İbn Keşîr burada Hz. ‘Â’işe’nin naklettiği meşhur Hira hadisesinde Rasulullah’ın “ben okuma bilmem” demesi üzerine Cebrâ’îl tarafından üç defa sıkılmasını [*fe-gattani*] kastetmektedir. Bkz. El-Buḥârî, *Bed’u’l-Vahy*, 1 (No. 3).

gelmiştir.⁵² Ayrıca İbn Keşîr'in ifadelerine göre Ebû Şâme, Hz. 'Â'îşe'den nakledilen Hira hadisinin bu rivayeti nakzetmediğini söylemiştir.⁵³ Bu itibarla İbn Keşîr'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere o, İsrâfîl'in vahiy getirmeye başladığı tarihi 610 yılının Rebi'ul-evvel ayı şeklinde tayin etmiş olmaktadır. Diğer yandan Rasulullah'ın İsrâfîl'in varlığını hissettiğine ancak kendisini görmediğine yönelik metinlerin de nakledildiğinden bahsetmektedir. Herhangi bir yorumda bulunmamakla beraber el-Vâkıdî'nin bu rivayeti tenkit ettiğini, et-Ṭaberî'nin ise Mekke döneminin on yıl mı yoksa on üç yıl mı sürdüğü tartışmasını cem' etmek üzere bu rivayetle istişhadda bulunduğunu söylemektedir.⁵⁴

Mekke ve Medine dönemlerinin sürelerine dair rivayetleri İbnu'l-Mulaḳḳın da aynı usulle, yani eş-Şa'bî rivayetiyle istişhadda bulunarak cem' etmektedir.⁵⁵ Öyle ki İbnu'l-Mulaḳḳın, rivayetin Ḥâkim en-Nîsâbüri (ö. 405/1014) tarafından sıhhatinin tespit edildiğini, el-Vâkıdî'nin ise tenkit ettiğini söyledikten sonra es-Suheyli'yi eleştirmektedir. Buradaki ifadelerine göre es-Suheyli, Cebrâ'il'in getireceği vahye Rasulullah'ı hazırlamak ve alıştırmak için İsrâfîl'in görevlendirildiğini zannetmiştir.⁵⁶ İbnu'l-Mulaḳḳın'ın es-Suheyli'yi eleştirisinin, rivayetin sıhhati veya itibarıyla ilgili olmadığı, te'vîl ve yorumuyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şerhinde kaydettiği "Hz. Peygamber'in Vefatı" bâbında, Rasulullah'ın kaç yaşında vefat ettiğine dair nakledilen rivayetlerin ihtilaf ettiklerini söyleyecek kişiye maddeler halinde şu cevabı vermektedir: (I) Mekke'de on yıl vahiy aldığını ifade eden rivayetler vahyin kesintisiz bir şekilde devam ettiği süreyi kastetmektedir. (II) Rasulullah kendisine gelen vahyi üç yıl gizlemiştir (gizli davet dönemi), daha sonra kendisine indirilenleri açığa vurması (açık davet dönemi) emredilmiştir. (III) Vahiy dönemi şâdık ruyâlardan sonra başlamıştır. (IV) Daha önce de ifade edildiği üzere Rasulullah ile ilgilenmesi için önce üç yıl boyunca İsrâfîl görevlendirilmiştir. Daha sonra Cebrâ'il Kur'an vahyi getirmiştir ki İbn 'Abbâs'tan nakledilen meşhur rivayete göre Kur'an vahyi de on yıl sürmüştür.⁵⁷ Dolayısıyla vahyin başlama merhalelerini sırasıyla kaydeden İbnu'l-Mulaḳḳın, eş-Şa'bî

⁵² İbn Keşîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1: 388.; Ayrıca bkz. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 10.

⁵³ Ebû Şâme, *Şerhu'l-Ḥadisî'l-Muktefi*, 77.

⁵⁴ İbn Keşîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2: 291.; Ayrıca bkz. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 515.

⁵⁵ İbnu'l-Mulaḳḳın, *et-Tavdîh*, 20: 137.

⁵⁶ İbnu'l-Mulaḳḳın, *et-Tavdîh*, 20: 137-138.

⁵⁷ İbnu'l-Mulaḳḳın, *et-Tavdîh*, 21: 639-640. Ayrıca şerhinin bir başka bölümünde yine Rasulullah'ın vefatıyla ilişkili olarak eş-Şa'bî rivayetini nakletmektedir. Buradaki metinde ise İsrâfîl'in üç yıl boyunca *el-kelime* ve *eş-şey'* getirdiğini, bu meleğin Mikâ'il olduğunun da söylendiğini belirtmektedir. Bkz. İbnu'l-Mulaḳḳın, *et-Tavdîh*, 24: 11.

rivayetini sahih kabul etmenin ötesinde bed'u'l-vaḥy/vahyin başlangıcı, Rasulullah'ın vefatı, Mekke ve Medine dönemlerinin süreleri gibi konuları açıklamak üzere delil olarak kullanmaktadır.

İbn Nâşıruddîn ed-Dımaşķi (ö. 842/1438) Kur'an vahyinin ne zaman başladığı konusunda ilişkili olarak eş-Şa'bî rivayetine yer vermektedir. Burada İbn 'Abbâs'tan nakledilen "Rasulullah kırk üç yaşındayken vahiy indirilmeye başlandı. On yıl Mekke'de, on yıl da Medine'de kaldı. Altmış üç yaşına geldiğinde ise ruhu kabzedildi." rivayetindeki tarihlerin, kesintisiz/peş peşe gelen vahiylerin başlamasını ifade ettiğini söylemektedir. Ona göre eş-Şa'bî rivayetinde de geçtiği üzere *kırk üç yaşından sonra Cembrâ'il O'na eşlik etti*. Bunun delili ise yine İbn Nâşıruddîn ed-Dımaşķi tarafından kaydedildiği üzere İbn 'Abbâs'tan nakledilen "Rasulullah kırk yaşındayken peygamber olarak gönderildi. Mekke'de on üç yıl kaldı ve kendisine vahyedildi. Sonra hicret etmesi emredildi, on yıl da hicrette kaldı. Altmış üç yaşına geldiğinde ise vefat etti." rivayetidir.⁵⁸ Nitekim ikinci rivayetteki *kırk yıl* rakamına, İsrâfîl'in vahiy getirdiği üç yıllık fetret döneminin eklenmesiyle birinci rivayetteki sayı elde edilmektedir. Diğer bir ifadeyle ikinci rivayetteki *on üç yıldan* fetret döneminin çıkarılmasıyla birinci rivayetteki *on yıl* elde edilebilmektedir; dolayısıyla iki rivayet de aynı bilgiyi vermektedir.⁵⁹

İbn Hacer'e gelindiğinde onun, İbn Ebū Ḥayseme ve es-Suheylî'nin bu rivayeti delil getirerek risaletin Mekke döneminin de Medine döneminin de on yıl sürdüğünü iddia eden görüş ile Mekke'nin on üç, Medine'nin on yıl sürdüğünü savunan görüşü cem' etmelerini eleştirdiği görülmektedir. Ona göre söz konusu ihtilafın, burada zikredilen üç yıllık *fetretu'l-vaḥyi* dahil edip etmemeye ilgisi yoktur, çünkü fetret süresi ittifakla bilinmeyip İbn 'Abbâs'tan gün(ler) olduğuna dair rivayet dahi gelmektedir. Kaldı ki İbn Ebū Ḥayseme ve es-Suheylî tartışmasında fetret süresi de dahil edilerek on ve(ya) on üç deniliyor olabilir.⁶⁰ İbn Hacer'in bu ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla kendisi esasen ne eş-Şa'bî rivayetinin şıḥhatini ne de İsrâfîl'in vahiy getirmesini eleştirmiştir. Buradaki eleştirisinin odak noktası; Mekke dönemini on üç yıl addeden rivayet ile on yıl addeden görüşün eş-Şa'bî rivayetiyle cem' edilme usulüdür. Nitekim ilerleyen satırlarda bazılarının

⁵⁸ İbn Nâşıruddîn ed-Dımaşķi, *Câmi'u'l-Âsâr*, 4: 129.

⁵⁹ İbn Nâşıruddîn ed-Dımaşķî'nin naklettiği rivayetler ve diğer yorumları için bkz. İbn Nâşıruddîn ed-Dımaşķi, *Câmi'u'l-Âsâr*, 4: 129-132.

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 27. Ayrıca İbn Hacer, *fetretu'l-vaḥyin* süresi noktasında ifade ettiği bu özet yaklaşımlarını *Kitâbu't-Ta'bir*'de daha geniş olarak ele alacağını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 27. Ancak ilgili bölüm üzerine yapılan araştırma neticesinde burada ifade ettiklerinden farklı bir malumata ulaşılammıştır. Bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 12: 357-360.

rivayetinde İsrâfîl'in yerine Mikâ'il'in kaydedildiğini, el-Vâkidî'nin mürsel olduğu için rivayeti reddettiğini, ancak kendisinin el-Vâkidî ile aynı kanaatte olmadığını, aynı hükme varmadığını ifade etmektedir.⁶¹ Zira İbn Hacer, *es-Şaḥîḥ*'in *Feḏâilü'l-Kur'ân* kitabının şerhinde "Vahiy, Mekke'de fetret dönemi haricinde on yıl boyunca aralıksız devam etti. Söz konusu fetret sürecinde ise Mikâ'il veya İsrâfîl Hz. Peygamber ile ilgilenmek üzere görevlendirildi, O'na üç yıl boyunca *el-kelime* veya *eş-şey'* ilettiler." görüşünü açıkça zikretmektedir.⁶² Buna göre İbn Hacer, *fetretü'l-vahyin* ve Mekke-Medine dönemlerinin süresi noktasında görüşlerini eş-Şa'bî rivayetine binaen şekillendirmektedir; çünkü *fetret dönemi haricinde on yıl* ifadesinden ve fetret sürecini de üç yıl kabul etmesinden mülhem risaletin Mekke dönemini on üç yıl addettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İbn Hacer'in görüşünü sonradan değiştirdiği, rivayetler arasındaki ihtilafın eş-Şa'bî rivayetiyle tavihini makul karşılayarak bizzat uyguladığı söylenebilir.

Aḥmed b. Ḥanbel'in *et-Târîḥ*'ine isnadla eş-Şa'bî rivayetini nakleden İbn Hacer'e mukabil el-'Aynî ise *el-Müsned*'e⁶³ atıfla aynı rivayete yer vermektedir. Burada rivayetin sonunda yer alan *altmış üç yaşındaydı* kaydını göz önünde bulundurarak ve fetret süresini ekleyerek rivayetleri zimnen cem' ettiği düşünülmektedir.⁶⁴ Son olarak es-Suyûtî'nin de İbn 'Abbâs'tan nakledilen rivayeti yorumlamak suretiyle konuyu açıkladığı görülmektedir. İbn 'Abbâs; "Nebî on yıl Mekke'de kalmış kendisine Kur'an indirilmiştir, on yıl da Medine'de" demiştir. Es-Suyûtî'ye göre Nebî nübüvvetinin ilk üç yılından sonra on yıl vahiy almıştır; bu üç yılda ise vahiy kesintiye uğramıştır. Ancak Rasulullah vahiyden tamamen uzaklaşmış da değildir. Çünkü bu süreç boyunca İsrâfîl O'na *el-kelime* ve *eş-şey'* getirmiştir. Sonrasında ise Cebrâ'il ondan sorumlu olmuş ve Mekke'de on yıl boyunca O'na Kur'an'ı indirmiştir.⁶⁵

Netice itibarıyla eş-Şa'bî rivayeti esas alınarak yapılan yukarıdaki değerlendirmelerde görüldüğü üzere Mekke-Medine dönemlerinin tarihlendirilmesi başta Kur'an tarihi ve risalet dönemi olmak üzere çeşitli alanların kapsamına girmektedir. Öyle ki er-Rebi' b. Habîb, İbn Şa'd, et-Ṭaberî, el-Ka'bî, en-Neḥḥâs', el-Ḳaffâl'ın rivayeti risalet dönemiyle ilişkilendirdikleri ve rivayeti esas alarak on yıl Mekke, on yıl Medine, üç yıl da fetret dönemi şeklinde belirledikleri görülmektedir. Keza el-Muṭaḥḥir b.

⁶¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1: 27.

⁶² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9: 4.

⁶³ Eş-Şa'bî rivayeti, Aḥmed b. Ḥanbel'in *el-Musned*'inde tespit edilememiştir.

⁶⁴ Bkz. 'Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, 1: 40-44.

⁶⁵ Celâluddîn es-Suyûtî, *et-Tevsiḥ 'ale'l-Câmi'i's-Şaḥîḥ*, 7: 337.

Tâhir el-Beyhâkî, İbn Abdilber ve ez-Zehebî rivayete atıf yaparak Rasulullah'ın peygamberliğinin kırk yaşındayken, yani 610 yılında başladığını, ilk üç yılda İsrâfîl'in eşlik ettiğini tespit etmektedirler. Devam eden süreçte benzer açıklamalarda bulunan İbn Keşîr'in bu tespitlerle doğru orantılı açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Nitekim onun açıklamalarından İsrâfîl'in vahiy getirmeye başladığı tarihin 610 yılının Rebi'ü'l-evvel ayı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

El-Buḥārî şarihlerinden İbnu'l-Mulaḫḫın'a gelindiğinde onun konuya açılım getirdiği görülmektedir. Öyle ki vahiy döneminin şâdık ruyâlardan sonra başladığını, Mekke'de on yıl vahiy aldığı, bu süreden ayrı olarak üç yıl fetret dönemi yaşadığını, fetret döneminde Rasulullah ile İsrâfîl'in ilgilendiğini, İbn 'Abbâs gibi bazı sahabeden gelen rivayetlerin bu bilgilerle örtüştüğünü eş-Şa'bî rivayetini esas alarak ifade etmektedir. İbnu'l-Mulaḫḫın'ın bu açılımının etkisiyle İbn Nâşıruddîn ed-Dımaşķî, İbn Hacer ve el-'Aynî gibi bazı isimler Cebrâ'îl'in Rasulullah'a kırk üç yaşındayken kesintisiz bir şekilde vahiy getirmeye başladığını, bunun yirmi yıl sürdüğünü söylemektedirler. Dolayısıyla kırk yaşında vahiy almaya başlayan Rasulullah'ın (el-'Alaḫ Suresinin ilk ayetlerini müteakip) üç yıl boyunca fetret dönemi yaşadığını ve İsrâfîl ile beraber olduğunu, on yıl Mekke döneminin on yıl da Medine döneminin sürdüğünü, altmış üç yaşında vefat ettiğini belirlemektedirler. Bütün bu değerlendirmeler ise eş-Şa'bî rivayetinin, Mekke-Medine dönemlerinin tarihlendirilmesiyle ilişkili olmak üzere Rasulullah'ın nübüvvetinin başlangıcı, bed'ü'l-vaḫy, fetret döneminin süresi, kesintisiz vahyin toplam süresi gibi tarihsel verilerin ortaya çıkmasına da etki ettiğini göstermektedir.

3.2. Gizli ve Açık Davet Dönemlerinin Belirlenmesi

Risalet döneminin başlangıcında gizli davet döneminin yaşandığı bilinmektedir. Kaynaklar bu dönemin ne zaman başlayıp ne kadar sürdüğünü konusunda ihtilaf etseler de risaletin ilk yıllarında gerçekleştiği genel kabul olmuştur.⁶⁶ Bu itibarla eş-Şa'bî rivayetini gizli ve açık davet dönemlerini belirleme noktasında delil kabul edenlerin değerlendirmeleri kronolojik olarak incelendiğinde İbn Ebū Ḥayseme, el-Ḳaffāl, İbn Abdilber ve İbnu'l-Eşîr'in gizli davet döneminin fetret dönemiyle iç içe seyrettiğini ifade ettikleri görülmektedir. El-Mâverdi'nin ise yine rivayetten hareketle fetret döneminde gizli veya açık davetin henüz başlamadığını çünkü İsrâfîl ile

⁶⁶ Gizli davet dönemiyle ilgili bütüncül araştırma için bkz. Mustafa Hocaoğlu-Öznur Hocaoğlu, "Kur'an-Siyer İlişkisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Dâvete Başlaması ve Gizli Dâvet Döneminin Mahiyeti," 30-37. <https://doi.org/10.47169/samer.811314>.

görüşmelerin henüz hazırlanma süreci olduğunu söylediği görülmektedir. Öyle ki İbn Ebû Hayseme, İslâm'a giren ilk kimselerin Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali, Zeyd b. Hârise ve Zübeyr b. 'Avvâm olduklarını belirttikten sonra konuyla ilgili rivayetleri nakletmektedir. Eş-Şa'bî'ye isnadla "İsrâfil Rasulullah'ı üç yıl korumuş/gözetmiştir" diyen müellif, rivayeti açık davetin başladığı dönemi ifade etmek üzere delil addetmektedir. Bu itibarla Allah Te'âlâ'nın Rasulullah'a risaletini duyurmasını emrettiği zamanın üç yılın sonunda başladığını tespit etmektedir.⁶⁷ Keza el-Ğaffâl da Mekke döneminin on yıl kadar sürdüğünü, bunun da açık davet süreciyle başlayıp hicrete kadar geçen süreyi kapsadığını belirtmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla İbn Ebû Hayseme ve el-Ğaffâl'a göre gizli davet dönemi, fetret dönemiyle iç içe seyretmiş olmaktadır.

İbn Ebû Hayseme ve el-Ğaffâl'a muhalefet eden el-Mâverdi, rivayeti şerh ettiği *A'lâmu'n-Nubuvve*⁶⁹ adlı eserinde İsrâfil ile görüşmelerin sürdüğü bu üç yıllık zaman diliminde herhangi bir davetin veya yükümlülüğün söz konusu olmadığını söylemektedir. Ayrıca Rasulullah'ın bu dönemde nübüvvet makamını tanıdığını, Allah Te'âlâ'nın ileride göndereceği vahye ve mücadele sürecine hazırlık yapıldığını ifade etmektedir. Ona göre İsrâfil ile görüşme süreci Hz. Muhammed'in nübüvvetle müjdelendiği süreçtir, hazırlık dönemidir, henüz ümmetine ilan edilmiş değildir.⁷⁰ Dolayısıyla Rasulullah fetret döneminden sonra gizli davete başlamıştır, daha sonra açık davet süreci gelmiştir.

İbn Abdilber'e göre ise Hz. Peygamber'e kırk yaşındayken nübüvvet verilmiş, ilk vahiy pazartesi günü gelmiştir. Rasulullah görevini üç yıl veya buna yakın bir süre gizli tutmuş, açık davete başlamamıştır. Daha sonra Allah Te'âlâ O'na dinini izhar etmesini ve davette bulunmasını emretmiş, Rasulullah da bi'setinden üç yıl sonra bunu izhar ederek açık davete başlamıştır. İbn Abdilber bu açıklamalarından sonra eş-Şa'bî'nin "İsrâfil O'nu üç yıl gözetmiştir." dediğini nakletmektedir.⁷¹ Buna göre müellif Rasulullah'ın görevini üç yıl gizli tuttuğuna yönelik bilgiyi eş-Şa'bî rivayetiyle desteklemekte, üç yıllık fetret döneminin gizli davet sürecine tekabül ettiğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle İbn Abdilber rivayeti, Rasulullah'ın gizli ve açık davete başladığı zamanları tespit etmek üzere istihdam etmektedir;

⁶⁷ İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 3: 170.

⁶⁸ El-Ğaffâl, *Şemâ'ilu'n-Nubuvve*, 110.

⁶⁹ Müellifin, *el-Hâvi'l-Kebîr* adlı eserinde rivayeti daha kapsamlı bir şekilde şerh ettiği görülmektedir. Ancak oradaki şerhi vahyin aksamını tespit bağlamında olduğundan ilgili başlıkta yer verilmektedir.

⁷⁰ El-Mâverdi, *A'lâmu'n-Nubuvve*, 237.

⁷¹ İbn 'Abdilber, *el-İstî'âb*, 1: 140.

fetret dönemi olan üç yıllık süreç içerisinde gizli davette bulunmuş, üç yılın ardından açık davet dönemi başlamış olmaktadır. İbn Abdilber söz konusu tespitinin ardından rivayetin üç farklı senedle gelen üç farklı metnini de nakletmektedir. Bu yaklaşımının hem rivayetin otantikliğini vurgulama hem de yukarıdaki çıkarımına istişhadda bulunma gayesine matuf olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbnu'l-Eşîr (ö. 606/1210) de İbn Abdilber ile aynı görüşü paylaşarak eş-Şa'bî rivayetine göre açık davetin üç yılın sonunda başladığını söylemektedir.⁷²

Fetret döneminin gizli davet dönemi içerisinde sayılması gerektiğini söyleyenlerin de açık davet dönemine dahil olduğunu söyleyenlerin de eş-Şa'bî rivayetini delil olarak kullanmaları önemlidir. İbn Ebû Hayseme, el-Kaffâl ve İbnu'l-Eşîr gizli davette bulunulan dönemin fetret dönemine tekabül ettiğini söylerken eş-Şa'bî rivayetini delil getirmektedirler. İbn Abdilber ise fetretten sonra gizli davete, ondan sonra da açık davet başladığını savunurken eş-Şa'bî rivayetini esas almaktadır. Bu durum rivayetin hem sahih kabul edildiğini hem de ifade ettiği geniş anlam çerçevesini yansıtmaktadır.

3.3. Rasulullah'ın Günahlardan Korunması

Eş-Şa'bî rivayetini “şirk ve küfr” bābında kaydeden er-Rebî b. Hābîb, Rasulullah'ın putlara herhangi bir şekilde yaklaşmadığını, nübüvvetinin başlamasından sonra ise hiçbir zaman yalnız bırakılmadığını, her an koruma/gözetim altında olduğunu vurgulamak üzere nakletmektedir. Buradaki ifadelerine göre Rasulullah nübüvvetinden önce Allah Te'âlā'nın yardım ve inayetiyle putlara yaklaşmamış, kırk yaşına geldiğinde nebî olarak görevlendirilince ilk olarak üç yıl boyunca O'nunla İsrāfil ilgilenmiş, nübüvvetine eşlik etmek üzere Cibrîl görevlendirilmiştir. Ona göre Cebrā'îl on yıl Mekke'de, on yıl da Medine'de olmak üzere yirmi yıl boyunca Kur'an vahiy getirmiştir. Müellifin İsrāfil'in herhangi bir vahiy getirmediğini belirtmesinin ise ‘herhangi bir Kur'an vahiy’ getirmediği anlamına rāci olduğu anlaşılmaktadır.⁷³

3.4. İsrāfil'in Elçiliğine Yönelik Değerlendirmeler

Eş-Şa'bî rivayeti, vahiy çeşitleri ve fetret dönemine dair yadsınamaz bilgiler sunduğu gibi İsrāfil meleğin bir tür vahiy getirmekle görevlendirilen elçi olmasını da ortaya koymaktadır. Nitekim rivayette İsrāfil'in görevlendirildiğine, hatta nübüvvetiyle ilgilenmek üzere görevlendirildiğine

⁷² Mecdüddin İbnu'l-Eşîr, *Cāmi'u'l-Usûl*, 12: 91.

⁷³ Er-Rebî b. Hābîb, *el-Cāmi'u's-Şahîh (el-Müsned)*, 44-45.

açıkça yer verilmektedir. Dolayısıyla bu bölümde ulemanın, İsrâfîl meleğın [ğayr-i metluv] vahiy getirmekle görevlendirilmesine dair bilgiyi değerlendirmeleri ve rivayetin bu ibaresinin kaynaklara etkisi tespit edilmektedir.

Es-Suyûtî vahyin keyfiyetini *et-Taḥbîr*, *el-İtkân*, *Mu'tereḳu'l-Akrân*, *el-Hâvî* ve *el-Ḥaşâişu'l-Kubrâ* adlı eserlerinde tekrar tekrar izah etmektedir.⁷⁴ Bu eserlerde genellikle es-Suheyli'nin yedi vahiy türünü naklettiğı, bunların içerisinde eş-Şa'bî'ye isnadla İsrâfîl'in vahiy getirmesini de saydığı ve konuyla ilgili rivayetin tam metnine yer verdiği görülmektedir. Ancak *el-İtkân* ve *Mu'tereḳu'l-Akrân* isimli eserlerinde bu bilgilerin yanı sıra İbn 'Asâkir'in (ö. 571/1176) yorumunu da kaydederek İsrâfîl'in görevlendirilmesinin hikmetini belirtmektedir. Ona göre "İsrâfîl'in görevlendirilmesinin hikmeti, kıyamet saatinde bütün yaratılmışlar yok edileceğı zaman şûr üflemele görevli melek olmasıdır. Zira Rasulullah'ın nübüvveti de kıyametin yaklaştığının ve vahyin tamamen kesileceğinin habercisidir."⁷⁵

Es-Suyûtî *el-Hâvî* adlı eserinde ise eş-Şa'bî rivayetine dair beş yaklaşım ileri sürmektedir. Bunlardan ilk üçünü İsrâfîl'in vahiy getirdiğine yönelik bilgiyi desteklemek üzere, diğeri ikisini ise başka rivayetlerle ihtilafa düştüğünü göstermek üzere kaydetmektedir. İlk olarak eş-Şa'bî'den nakledilen rivayeti İbnu'l-Mulaḳḳın'ın tenkit ettiğinin söylendiğini kaydetmektedir. Ona göre İbnu'l-Mulaḳḳın rivayeti tenkit etmemiştir, tenkit ettiğine yönelik nakledilen ibare başkası tarafından idrâc edilmiştir. İkincisi Rasulullah ile ilgilenmek üzere Cebrâ'îl'in görevlendirilmesi veya vahiy meleğının Cebrâ'îl olması, ondan başka bir meleğın de ilgilenmesine/görevlendirilmesine engel değildir; zira hadislerde de geçtiğı üzere Rasulullah'ın yanına da diğeri peygamberlerin yanlarına da gidip herhangi bir sebeple görüşen nice melek vardır. Üçüncüsü bazı âlimlere göre⁷⁶ İsrâfîl'in görevlendirilmesinin hikmeti, onun şûr üflemele görevli melek olmasıdır. Rasulullah kıyamete yakın dönemde gönderilmiştir, O'nun

⁷⁴ Celâluddîn es-Suyûtî, *et-Taḥbîr*, 1: 19, 61; *el-İtkân*, 1: 161-162; *Mu'tereḳu'l-Akrân*, 2: 267; *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, 2: 203; *el-Ḥaşâişu'l-Kubrâ*, 1: 157.

⁷⁵ İbn Asâkir'in eserlerinde böyle bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak es-Suyûtî birden fazla eserinde kaydettiğı için günümüze ulaşmayan bir kaynağı kullanmış olma ihtimaline binaen burada yer almıştır. Ayrıca es-Suyûtî bu ibarenin devamında "İsrâfîl daha önce de Zülkarneyn'i, dünyayı katlama gücüne sahip Ronyavel/Rüniyevel/Rafâyil'i ve ateşin koruyucusu Ḥâlid b. Sinân'ı korumak üzere görevlendirilmiştir." bilgisini de nakletmektedir. Bkz. Es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 128; *Mu'tereḳu'l-Akrân*, 2: 267.

⁷⁶ Es-Suyûtî'nin diğeri eserleri incelendiğinde "bazı âlimler" ifadesiyle İbn Asâkir'i kastettiğı anlaşılmaktadır. Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 128; *Mu'tereḳu'l-Akrân*, 2: 267.

bi'seti kıyamet alametlerindedir. İsrâfil'in görevlendirilmesi de bu kıyametin yaklaştığı haberine râcidir. Çünkü İsrâfil'in daha önce hiçbir peygambere gönderilmemesi, sadece Rasulullah'a gönderilmesi bunu göstermektedir.

Dördüncüsü Müslim'in *es-Şahîh*'inde, en-Nesâi'nin *es-Sunen*'inde ve el-Hâkim'in *el-Mustedrek*'inde yer alan bir rivayet, eş-Şa'bî'den gelen rivayetin kabulünü zayıflatmakta, muhtevasına yönelik vehme sebebiyet vermekte, aralarında ihtilaf olduğunu göstermektedir. Rivayete göre Rasulullah Cebrâ'îl ile beraber otururken gökyüzünden bir ses gelmiş, Cebrâ'îl semaya bakmış ve "Bu gelen melek daha önce asla yeryüzüne inmemiştir" demiştir. Bu gelen melek İsrâfil'dir. Daha önce yeryüzüne inmediğinin söylenmesinden dolayı İsrâfil'in fetret döneminde Rasulullah ile ilgilenmek üzere görevlendirildiğinin iddia edilemeyeceği ihsas edilmektedir. Eş-Şa'bî rivayetiyle ihtilafa sebep olan diğer rivayete göre ise İsrâfil Rasulullah'ın yanına gelmiş ve "Ben Rabbinin elçisiyim, istersen kul peygamber, istersen melek peygamber olabileceğini bildirmem için beni Rabbin gönderdi" demiştir. Beşincisi ise Cebrâ'îl'in Rasulullah ile Allah Te'âlâ arasında elçi olduğuna ve vahiyden sorumlu melek olduğuna yönelik diğer rivayetlerin eş-Şa'bî rivayetinin kabulünü zayıflatmasıdır.⁷⁷

Söz konusu maddelerden son ikisine dair benzer yaklaşımın İbn Hacer el-Heytemî tarafından da ileri sürüldüğü, ancak onun da rivayeti tenkit etmek üzere değil konuya dair ihtilaflara temas etmek üzere ifade ettiği belirtilmelidir.⁷⁸ Bu itibarla Müslim, en-Nesâi ve el-Hâkim'in naklettikleri rivayette geçen İsrâfil'in yeryüzüne daha önce gelmediği açıklamasının; İsrâfil'in yeryüzüne Rasulullah'ın nübüvvetinden önce hiç gelmediği şeklinde anlaşılması durumunda eş-Şa'bî rivayetiyle aralarında ihtilaf kalmamaktadır. Nitekim İsrâfil'in elçi olarak görevlendirilmesinin hikmetini ifade eden yaklaşımlar ile ez-Zurkânî'nin açıklamaları bu doğrultudadır.⁷⁹ Eş-Şa'bî rivayetine muhalefet eden beşinci maddeye dair ise Cebrâ'îl'in metluv vahyi getirmek üzere görevli melek olduğunun, gayr-i metluv vahiy konusunda diğer meleklerin de bu görevi taşıyabileceklerinin söylenmesi bu maddeyle eş-Şa'bî rivayeti arasındaki ihtilafı açıklığa kavuşturmaktadır. Zira yukarıda da geçtiği üzere şeriatte Cebrâ'îl'in getirdiklerinden çok daha fazlasının yer almasına yönelik ifadeler bu açıklamayı desteklemektedir.

⁷⁷ Es-Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, 2: 203-205.

⁷⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Hadisîyye*, 129-130.

⁷⁹ Bkz. Ez-Zurkânî, *Şerhu Mevâhibi'l-Ledunniye*, 1: 431-432.

Eş-Şâmî, Rasulullah ile ilgilenmek üzere Cebrâ'îl'den önce İsrâfîl'in gönderilmesine dair özel bâb açarak es-Suyûtî'nin bu delillerine de muhtasar olarak değinmektedir. Ayrıca eş-Şa'bî rivayetinin Aḥmed b. Ḥanbel metnini naklettikten sonra Ebū Şâme'nin konuyla ilgili açıklamalarına⁸⁰ ve es-Suyûtî'nin İbn Asâkir'e isnad ettiği yaklaşıma yer vermektedir. Daha sonra ise eş-Şa'bî rivayetine dair el-Vâkidî'ye isnad edilen tenkidi aktarmakta, ancak "Müsbet olan, menfi olandan önceliklidir; menfi olan bir delile sahipse o zaman menfi olan öncelikli olur" kaidesinden mülhem el-Vâkidî'nin menfi olan görüşünün değil eş-Şa'bî'nin müsbet rivayetinin öncelikli olduğuna işaret etmektedir.⁸¹

İbn Ḥacer el-Heytemî yukarıdaki yaklaşımının yanı sıra "Hz. İsâ yeryüzüne tekrar indiğinde vahiy gelecek mi?" sorusuna istinaden Hz. Peygamber'e isnad edilen "Benden sonra vahiy yoktur"⁸² rivayetini şerh etmektedir. Onun açıklamalarına göre bu rivayet batıldır. Genellikle sadece Cebrâ'îl'in vahiy meleği olduğu ve Rasulullah'ın vefatından sonra bir daha yeryüzüne inmeyeceği telakki edilse de bunun aslı yoktur. Nitekim Cebrâ'îl'in, Medine'yi Deccâl'e karşı koruyacağını ve Rasulullah'ın vefatından sonra çeşitli sebeplerle yeryüzüne indiğini/ineceğini ifade eden rivayetler söz konusu rivayeti nakzetmektedir. Cebrâ'îl'in vahiy getirmekle görevli melek olması da İsrâfîl'in Rasulullah'a gelmesine engel değildir. Eş-Şa'bî rivayetinde İsrâfîl'in Rasulullah'ı üç yıl boyunca gözetmesi bunu doğrulamaktadır, çünkü bu mürsel bir rivayettir. Bununla beraber Şaḥîḥayn'da veya başka kaynaklarda yer alan hadisler vahiy meleğinin Cebrâ'îl olduğunu teyit etmektedirler, fakat bunlar da Cebrâ'îl'in *sefir* olduğunu yani gözetlemekle görevli olduğunu belirtmektedirler. Onun *sefir* olması, Rasulullah'a bir başka meleğın birtakım haberler getirmesine engel değildir; hatta hadislerde de geçtiği üzere İsrâfîl'den başka nice melek çeşitli olaylar akabinde gelmiştir.⁸³ İbn Ḥacer el-Heytemî'nin, bu yaklaşımının yanı sıra 'Arapça dışındaki herhangi bir dilde vahiy indirilmiş midir?' sorusuna istinaden eş-Şa'bî rivayetini delil getirdiği ve bölümün sonunda hangi rivayetin/bilginin daha isabetli olduğunu sadece Allah Te'âlâ'nın bilebileceğini kaydettiği belirtilmelidir.⁸⁴

⁸⁰ Ebū Şâme ve es-Suyûtî'nin açıklamaları için bu çalışmanın 'Vahiy Çeşitleri' başlığına bakınız.

⁸¹ Eş-Şâmî, *Subulu'l-Hudâ*, 2: 230-231.

⁸² Rivayet "Benden sonra nübüvvet (Nebî ve Resûl) yoktur." şeklinde nakledilmektedir. Bkz. Müslim, *Fiten*, 43 (No. 2219).

⁸³ İbn Ḥacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Ḥadisîyye*, 129.

⁸⁴ İbn Ḥacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Ḥadisîyye*, 151.

Diğer yandan eş-Şa‘bî rivayetini şerh eden ez-Zurkânî öncelikle rivayetin metninde geçen *vukkile bihi* ifadesiyle *ķurine* lafzının aynı anlamda olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ez-Zurkânî’ye göre *yeterā’e* lafzı Rasulullah’a görünmesi, kendisini göstermesi anlamındadır, *üç yıl* ise meleği [Cebrā’il’i] ilk defa [Hira’da] zahiren görmesinden sonraki üç yıllık süreci kapsamaktadır. Bazılarına göre Rasulullah İsrāfil’i görmemiş, sadece duymuştur. Rasulullah’ın İsrāfil’i görüp görmediğine yönelik ihtilaf; yaklaşımlardan birisinin nübüvvetten öncesini, diğerinin nübüvvetten sonrasını⁸⁵ kastettiğinin söylenmesiyle çözülmektedir. Kaldı ki *görüşme/yeterā’e*, görmeyi gerektirmemektedir, [ortak bir zeminde] buluşuyor olmak kafidir. Diğer yandan İsrāfil’in getirdiği *el-kelemete* Rasulullah’ın zatına hitap eden, sadece O’nunla ilgili olan sözlerdir/bilgilerdir, *eş-şey’* yine sadece O’na öğretilen fiiller ve *ādāb’dır*. İsrāfil’in Rasulullah ile ilgilenmesi ise ihtiyaç duyduğu her şeyi O’nunla beraber yapması anlamındadır.⁸⁶

Sonuç

Muhaddislerin sened ve metnine herhangi bir tenkitten bulunmadıkları eş-Şa‘bî rivayeti, ihtiva ettiği bilgiler ile hem tefsir hem de siyer disiplinlerinin dikkatini çekmektedir. Nitekim rivayet, fetret döneminde ilāhî temasların tamamen kesilmediğini, sanıldığı aksine Rasulullah’ın yalnız kalmadığını, bu dönemde İsrāfil ile temas halinde olduğunu ve birtakım bilgilerin inzāl edildiğini ifade etmektedir. Rivayette *el-kelemete ve’s-şey’* şeklinde tanımlandığı görülen bu bilgilerin O’nun nübüvvetiyle ilgili olduğu, gelen meleğin ‘görevli elçi’ olduğu ve görüşmelerin üç yıl boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan bu bilgiler metluv vahiy olmadığı için Cebrā’il’in elçiliğiyle değil İsrāfil’in elçiliğiyle bildirilmiştir. Ğayr-i metluv vahiy kategorisinde değerlendirilebilecek söz konusu vahye dair farklı şerh ve değerlendirmelerde bulunulmuşsa da bu vahiyle Rasulullah’a ya “Allah sana Kitāb’ı (Kur’an’ı) ve hikmeti indirmiş...” (4/en-Nisā: 113) ayetinde buyrulan “hikmet”in indirildiği ya da O’nun bilgi, amel ve *ādāb* yönünden tekamülüne yönelik eğitimin/öğretimin verildiği, böylece nübüvvet makamının öğretildiği, görev ve sorumluluklarını kāmil manada yerine getirmesinin sağlandığı genel kabul olmuştur.

Rivayet erken dönemlerden itibaren birçok konunun anlaşılmasında ve birtakım ihtilafların çözümünde kullanılmıştır. Eş-Şa‘bî rivayetinden mülhem ortaya çıkan tefsir meselelerinin; birtakım ayet tefsirleri, Kur’an tarihinde önemli rol oynayan fetret dönemi, Kur’an’ın lafzen/manen indirilmesi ve

⁸⁵ Müellifin “nübüvvetten öncesi ve sonrası” ifadesiyle fetretten öncesini ve sonrasını kastettiği anlaşılmaktadır.

⁸⁶ Bkz. Ez-Zurkânî, *Şerhu Mevāhibi’l-Ledunniye*, 1: 431-432.

‘ulûmu’l-Kur’an’ın temel konularından olan vahiy çeşitleri etrafında toplandığı görülmektedir. Öyle ki “O (Kur’an/vahy) gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım” ayetinde belirtilen “uzun süre”nin ne kadar olduğu, “...Emri gereğince vahyi melekler indirir.” ayetinde bildirilen meleklerin hangileri olduğu, “Kur’an’ı Rûhu’l-ğuds’ün indirdiğini söyle” ayetinde buyrulan melek ile “Onu Rûhu’l-emîn indirmiştir.” ayetinde buyrulan meleğin isminin ne olduğu ve aynı melekler olup olmadıkları eş-Şa’bî rivayetinin şehadetiyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Keza Kur’an tarihi meselelerinden olan *fetretu’l-vahyin* mahiyeti, hikmeti, süresi, zamanı gibi hususlar ile Rasulullah’a vahyin nasıl iletildiği, elçilik yapan melek(ler), vahiy çeşitleri gibi konuların anlaşılmasında da aynı rivayet esas alınmıştır.

Tefsir ilminin gerek Kur’an tarihi gerekse ayetlerin anlaşılması için yakın temas halinde olduğu siyer disiplini, nüzul dönemine dair bazı anlatılarını eş-Şa’bî rivayetine göre şekillendirmiştir. Elbette müverrihlerin tamamının bu noktada aynı tutum sergilediklerinin söylenmesi mümkün değildir. Ancak araştırılabildiği kadarıyla hatırı sayılır sayıda kişinin ve temsil gücü yüksek isimlerin bu tutumda olması dikkat çekmektedir. Metinde kapsamlı olarak yer aldığı üzere İbn Şa’d, et-Taberî, İbn Nâşiruddîn ed-Dımaşkî gibi isimler bunların başında gelmektedir. Söz konusu müverrihler özellikle Mekke ve Medine dönemlerinin ne kadar sürdüğünü, gizli ve açık davet dönemlerinin ne zaman başlayıp ne zaman sonlandığını eş-Şa’bî rivayetinin şehadetiyle anlamışlardır. Nitekim rivayette fetret döneminin üç yıl sürdüğü bildirilmektedir. Mekke döneminin on yıl sürdüğünü bildiren rivayetler ile on üç yıl sürdüğünü bildiren rivayetler fetret döneminin bu zaman dilimlerinden çıkarılması/eklenmesi ile uzlaştırılmaktadır. Ayrıca rivayetın metinlerinden, müdrec ifadelerinden ve şerhlerinden hareketle bu üç yılın el-‘Alağ Suresinin ilk beş ayetinin indirilmesinden hemen sonra başladığı belirtilmektedir. Bazı müverrihler de fetret döneminin gizli davet süresine dahil olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla gizli davet döneminin fetret dönemini de kapsadığının kabul edilmesi durumunda bu dönemde ilâhî temasların tamamen kesildiğinin söylenemeyeceği ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada belirtilmelidir ki eş-Şa’bî rivayeti üzerine yapılan diğer çalışmalar rivayetın etkilediği konuları kendi bağlamlarında sonuçlandırmış veya meselelerin çözümlerine yönelik önerilerde bulunmuştur. Bu çalışma ise sadece tek veriye, yani eş-Şa’bî rivayetine yönelmiş ve rivayetın şöhet ve etki durumunu ortaya çıkarmıştır. Diğer bir ifadeyle rivayetın, ilişkilendirildiği konuları çözümlenmede etkin rol oynadığını ancak konuların çözümü için tek veri olmadığını tespit etmiştir. Böylece hem diğer araştırmaları desteklemiş hem de

rivayetin erken dönemlerden itibaren şöhret ve itibarını belirleyerek güven kazanmasını sağlamıştır. İfade edilmelidir ki gerek tefsir gerekse siyer anlatılarına etki eden rivayetin bunların yanı sıra başka konuları da şekillendirdiği görülmüş, nispeten sınırlı ve parçalı açıklamalar getirildiğinden bu araştırmaya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla hem burada temas edilmeyen tefsir meselelerinin hem de diğer disiplinlerin konusu olan meselelerin sağlıklı sonuçlara bağlanabilmesi için bütüncül araştırmaların yapılması ve farklı disiplinlerin katkılarıyla geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

YZ Kullanım Beyanı / Declaration of AI use:

Yazar, bu çalışmayı oluştururken yapay zeka destekli teknolojileri kullanmadığını beyan etmiştir. / The author declared that no AI-assisted technologies were used in the creation of this article..

KAYNAKÇA

- Akçay, Mustafa. "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8:8 (Aralık, 2000): 83-102.
- el-Âlûsî, Şihâbuddîn Maḥmūd. *Rûḥu'l-Me'ânî. thk. 'Ali 'Abdubârî 'Aṭıyye*. 16 c. Beyrüt: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- el-Asḫalânî, İbn Ḥacer. *Fethu'l-Bârî. thk. Muḥibbuddîn el-Ḥatîb*. 13 c. Beyrüt: Dâru'l-Ma'rife, 1959.
- el-Asḫalânî, İbn Ḥacer. *et-Tehzîbu't-Tehzîb*. Ḥaydarâbâd: Meclisu Dâ'iretu'l-Me'ârif, 1908.
- el-Aynî, Bedruddîn. *Umdetu'l-Ḳarî*. 25 c. Beyrüt: Dâru İḥyâi't-Turâsî'l-'Arabî, tsz.
- Bahar, Murat. "Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfil'in Vahiy Getirmesi Meselesi." *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Haziran 2024): 27-58. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1442622>.
- Bahar, Murat. "İsrâfil'in Fetretü'l-Vahy Döneminde İndirdiği el-Kelime ve's-Şey' Vahyi." *Amasya İlahiyat Dergisi* 22 (Haziran 2024): 262-291.
- Bahar, Murat. "Kitâbu Bed'i'l-Vahy Örneğinde Sahîh-i Buhârî Şerhlerinin Tefsir İlmi Açısından İncelenmesi." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.
- el-Beyḫakî, Aḥmed b. Ḥuseyin. *Delâilu'n-Nubuvve*. thk. 'Abdulmu'tî Ḳal'acı. 7 c. Beyrüt: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- el-Buḫârî, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Şaḫîḫ*. thk. Muḥammed Zuheyr b. Naşr. Byy: Dâru Tavḳi'n-Necât, 2001.

- Ebü Şâme. Ebu'l-Kâşım el-Mağdisî. *Şerhu'l-Ĥadîsî'l-Muktefî fî Meb'ası'n-Nebiyî'l-Muṣtafâ*. thk. Cemâl 'Azûn. Byy: Mektebetu'l-'Amrîni'l-'İlmiyye, 1999.
- el-Heytemî, İbn Ĥacer. *el-Fetâvâ el-Ĥadîsiyye*. Byy: Dâru'l-Fıkr, tsz.
- Hocaoğlu, Mustafa – Öznur Hocaoğlu. "Kur'an-Siyer İlişkisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Dâvete Başlaması ve Gizli Dâvet Döneminin Mahiyeti." *Akademik Siyer Dergisi* 3 (2021), 30-37. <https://doi.org/10.47169/samer.811314>.
- 'İrâkî, Zeynuddîn. *Ṭarhu't-Tesrib fî Şerhi't-Taḫrib*. 8 c. Byy: et-Ṭab'tu'l-Mıṣrıyyetu'l-Ķadîme, tsz.
- İbn 'Abdilber en-Nemerî, Ebü Ömer Cemâluddîn. *el-İst'âb fî Ma'rifeti'l-Aṣḫâb*. thk. Aḫmed el-'Alevî-'Abdulkebîr el-Bekrî. 24 c. Mağrib: Vuzâretu 'Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1967.
- İbn 'Abdilber en-Nemerî, Ebü Ömer Cemâluddîn. *et-Temḫîd limâ fi'l-Muvaṭṭâ*. thk. 'Ali Muḫammed Mu'avvid-'Âdil 'Abdulmevcûd. 4 c. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994.
- İbn 'Acibe, Ebu'l-Abbâs. *el-Baḫru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'an'î'l-Mecîd*. thk. Aḫmed 'Abdullâh el-Ķuraşî. Ķâhire: yy., 1998.
- İbn Aḫîle el-Mekkî. *ez-Ziyâde ve'l-İḫsân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*. Şâriḫa: Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, 2006.
- İbn Ebü Ḥayseme, Ebü Bekir. *et-Târîḫu'l-Kebîr*. thk. Şalaḫ b. Fethî. 4 c. Ķâhire: el-Fârûku'l-Ĥadîse, 2006.
- İbn Ḥanbel, Aḫmed. *Kitâbu'l-'İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*. thk. Muḫammed 'Ali el-Ezherî. 5 c. Byy: Dâru'l-Fâruḫ, 2013.
- İbn Ḥişâm, Ebü Muḫammed Cemâluddîn. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. Muṣtafâ eş-Şaḫḫâ. 2 c. Ķâhire: Mektebetu Muṣtafâ el-Bâbil el-Ḥalebî, 1955.
- İbn İshâḫ, Ebü 'Abdillâh Muḫammed. *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Megâzî)*. thk. Suheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1978.
- İbn Keşîr, Ebu'l-Fidâ'. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdilmuḫsîn et-Turkî. 21 c. Byy: Dâru Hecer, 1997.
- İbn Keşîr, Ebu'l-Fidâ'. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. Muṣtafâ 'Abdulvâhid. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1976.
- İbn Nâşıruddîn ed-Dımaşḫî, Muḫammed b. 'Abdillâh. *Câmi'u'l-Âsar fi's-Siyer*. thk. Ebü Ya'ḫûb Neş'et Kemâl. 8 c. Byy: Dâru'l-Felâḫ, 2010.
- İbn Şa'd, Ebü 'Abdillâh. *et-Tabaḫâtu'l-Kubrâ*. thk. 'Ali Muḫammed Ömer. 11 c. Ķâhire: Mektebetu'l-Ḥancî, 2001.
- İbn Seyyidunnâs, Ebu'l-Feth'. *Uyûnu'l-Eşer*. thk. İbrâhîm Muḫammed Ramaḫân. 2 c. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1993.
- İbnu'l-Eşîr, Mecduddîn. *Câmi'u'l-Usûl*. thk. 'Abdulḫâdir el-'Arna'ût. 12 c. Byy: Dâru'l-Ḥulvânî, 1972.
- İbnu'l-Mulaḫḫın, Ebü Ḥafs Ömer. *et-Tavdîḫ li Şerhi Câmi'i's-Şaḫîḫ*. 36 c. Dımaşḫ: yy, 2008.
- el-Ka'bî, Ebu'l-Ķâşım 'Abdullâh el-Belhî. *Ķabûlu'l-Aḫbâr*. thk. Ebü 'Amr el-Ḥuseynî. 2 c. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000.

- el-Ḳaffāl, Ebū Bekir Muḥammed eṣ-Şāşī. *Şemā'ilu'n-Nubuvve*. thk. Ömer b. Aḥmed. Riyād: Dāru't-Tevḥīd, 2015.
- el-Ḳaştallānī, Ebu'l-'Abbās Şihābuddīn. *İrşādu'ş-Şārī*. 10 c. Byy: el-Maṭba'atu'l-Kubra'l-Emīriyye, 1905.
- el-Ḳurtubī, Muḥammed b. Aḥmed. *el-Cāmi' li Ahkāmī'l-Kur'an*. thk. Hişām Semīr el-Buḥārī. Riyād: Dāru 'Alemlī'l-Kutub, 2003.
- el-Maḳdisī, Muṭahhir b. Tāhir. *el-Bed'u ve't-Tārīḫ*. 6 c. Byy: Mektebetu's-Sekāfeti'd-Dīniyye, tsz.
- el-Māverdi, Ebu'l-Ḥasen 'Ali b. Muḥammed. *A'lāmu'n-Nubuvve*. Beyrūt: Mektebetu'l-Hilāl, 1988.
- el-Māverdi, Ebū'l-Ḥasen 'Ali b. Muḥammed. *el-Ḥāvi'l-Kebīr*. thk. Muḥammed Mu'avvid-'Ādil 'Abdulmevcūd. 19 c. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Müslim, Ebu'l-Ḥasen el-Ḥaccāc. *el-Musnedu'ş-Şaḫīḫu'l-Muḥtaşar*. nşr. Heyet. 7 c. Ḳāhire: Dāru't-Te'şīl, 2014.
- en-Nehḫāş, Ebū Ca'fer. *Umdetu'l-Kuttāb*. thk. Beşşām 'Abdulvehhāb el-Cābī. Byy: Dāru İbn Ḥazm, 2004.
- er-Rebī' b. Ḥabīb, İbn 'Amr el-Başrī. *el-Cāmi'u'ş-Şaḫīḫ (el-Müsned)*. thk. Muḥammed 'İdrīs-'Āşūr Yūsuf. Beyrūt: Dāru'l-Ḥikme, 1994.
- es-Suheyli, Ebu'l-Ḳāşım 'Abdurrahmān. *er-Ravḍu'l-Unuf*. thk. 'Umar 'Abdusselām es-Selāmī. 7 c. Beyrūt: Dāru't-Turāsi'l-'Arabī, 2000.
- es-Suyūti, Celāluddīn. *ed-Durru'l-Mensūr*. 8 c. Beyrūt: yy, tsz.
- es-Suyūti, Celāluddīn. *el-Ḥaşāşiu'l-Kubrā*. 2 c. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.
- es-Suyūti, Celāluddīn. *el-Ḥāvi li'l-Fetāvā*. 2 c. Beyrūt: Dāru'l-Fikr, 2004.
- es-Suyūti, Celāluddīn. *el-İtkān fi 'Ulūmi'l-Kur'an*. thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrāhīm. 4 c. Ḳāhire: el-Hey'etu'l-Mışriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttāb, 1974.
- es-Suyūti, Celāluddīn. *et-Taḫbīr fi 'İlmi't-Tefsīr*. thk. Fethī 'Abdulkādir Ferīd. Riyād: Dāru'l-'Ulūm, tsz.
- es-Suyūti, Celāluddīn. *et-Tevşīḫ Şerḫu Cāmi'i'ş-Şaḫīḫ*. thk. Rıdvān Cāmi' Rıdvān. 9 c. Riyād: yy, 1998.
- es-Suyūti, Celāluddīn. *Mu'tereḫu'l-Akrān*. 3 c. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- eş-Şāmī, Muḥammed b. Yūsuf. *Subulu'l-Hudā*. thk. 'Ādil Aḥmed-Muḥammed Mu'avvid. 12 c. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- et-Ṭaberī, Muḥammed b. Cerīr. *et-Tārīḫ*. 11 c. Beyrūt: Dāru't-Turās, 1967.
- Vural, Faruk. "Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Fetret-i Vahiy Meselesi Üzerine Bir İnceleme." *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8:8 (2016): 83-102.
- ez-Zehebī, Ebū 'Abdillāh Şemsuddīn. *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā*. 18 c. Ḳāhire: Dāru'l-Hadīs, 2006.
- ez-Zehebī, Ebū 'Abdillāh Şemsuddīn. *Tārīḫu'l-İslām*. nşr. Ma'rūf. 15 c. Byy: Dāru'l-Ġarbi'l-İslāmī, 2003.
- ez-Zurḳānī, Ebū 'Abdillāh el-Mālīkī. *Şerḫu Mevāhibi'l-Ledunniye*. 12 c. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Zertürk, Hidayet. "Fetretü'l-Vahiy (İslami Vahyin Bir Süreliğine Kesintiye Uğraması)." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2015.